

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Історичний факультет

Кафедра соціології

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної (магістерської) роботи

«магістр»

(освітнього ступіня)

на тему:

*«Споживчі практики в контексті гастрономічної культури
вегетаріанства в сучасному українському суспільстві»*

Виконала: студентка 6 курсу, групи
ІССм – 21с спеціальності «Соціологія»
Ільчишин О. І.

Керівник проф. Коваліско Н. В.
Рецензент асист. Ілік Х. В.

Львів – 2021 року

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

Факультет історичний

Кафедра соціології

Освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»

Напрямок підготовки 05 – соціальні та поведінкові науки
(шифр і назва)

Спеціальність 054 «Соціологія»
(шифр і назва)

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри соціології

проф. Пачковський Ю.Ф.

“ _____ ” _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ (МАГІСТЕРСЬКУ) РОБОТУ СТУДЕНТУ

Гльчишин Олесі Іванівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: *«Споживчі практики в контексті гастрономічної культури вегетаріанства в сучасному українському суспільстві»*,

науковий керівник роботи

Коваліско Наталія Володимирівна, доктор соціологічних наук, професор
кафедри соціології

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджена Вченою радою факультету від “ ” №

2. Строк подання студентом роботи

3. Вихідні дані до роботи

1. Бергер П., Лукман Т. Соціальне конструювання реальності. Трактат по соціології знання. Москва: Медіум, 1995. 323 с.

2. Куниця О. Вегетаріанство в Україні: типологія та бар'єри. *Український соціум*. 2010. № 2 (1). С. 63–67.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

Розділ 1. Теоретико-методологічні основи вивчення гастрономічної культури в соціологічній перспективі

1.1. Гастрономічна культура крізь призму соціогуманітарних наук

1.2. Вегетаріанство як споживча практика гастрономічного дискурсу

1.3. Культурсоціологічний аналіз вегетаріанства як спосіб конструювання реальності

Розділ 2. Прикладні аспекти дослідження феномену вегетаріанства в сучасній Україні

2.1. Компаративний аналіз досліджень вегетаріанського досвіду

ЗМІСТ

ВСТУП	3
--------------------	---

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ГАСТРОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СОЦІОЛОГІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ	9
--	---

1.1. Гастрономічна культура крізь призму соціогуманітарних наук.....	9
1.2. Вегетаріанство як споживча практика гастрономічного дискурсу.....	15
1.3. Культурсоціологічний аналіз вегетаріанства як спосіб конструювання соціальної реальності.....	19
Висновки до першого розділу.....	27

РОЗДІЛ 2. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ВЕГЕТАРІАНСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	30
---	----

2.1. Компаративний аналіз досліджень вегетаріанського досвіду.....	30
2.2. Особливості вегетаріанських дискурсів в онлайн-просторі.....	41
2.3. Специфіка вегетаріанської культури споживання (на прикладі м. Львова)	46
2.4. Місце вегетаріанських практик на українському ринку послуг: оцінка експертів.....	55
Висновки до другого розділу.....	63
Висновки.....	65

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Практична актуальність теми. Стрімкий розвиток сучасної гастрономії безумовно пов'язаний з швидкоплинними процесами глобалізації. Гастрономічні тренди змінюються і поширюються одночасно зі зміною стилю життя. Зацікавленість збалансованим харчуванням, дієтами, свідомим споживанням спричинило і популяризацію вегетаріанських ідей. Відносно новий світогляд цієї практики поширився не лише в західній культурі, а й у суспільствах, здебільшого, із традиційно-усталеним світоглядом. Відносна маргінальність такого типу харчування для українського соціуму є не зовсім виправданою. Оскільки вегетаріанське меню є близьким для вітчизняної гастрономії.

Хоча, з іншого боку, у сучасних реаліях, вегетаріанська практика розуміється більше як складний комплекс колективних дій, що включають у себе систему поглядів, які власне і служать приводом для формування нових спільнот, ініціатив тощо. Але об'єднуючою детермінантою є розширення соціальних зв'язків для практикуючого вегетаріанця. З вищезазначеного випливає, що ми повинні враховувати внутрішні трансформаційні процеси індивіда, що прямопропорційно впливають на зовнішні наслідки: нові форми соціалізації, комунікацію з однодумцями або з членами інших груп тощо. Оскільки культурні споживчі практики є інструментами різного роду змін, тому важливо дослідити специфіку вегетаріанської системи харчування та споживання у вітчизняному просторі.

Першими про вегетаріанську течію заговорили античні мислителі Арістотель, Піфагор та Плутарх і розглядали її з позитивними конотаціями на противагу вживанню м'яса. Так як в ідейній основі зазначеної течії лежить етичне споживання – воно й постало тематичним ядром подальших праць. Зокрема дослідники П. Бранг, С. Роузен зосереджуються на релігійно-моральній природі вегетаріанства. Російські соціологи І. Веселов та М.

Шабанова акцентують на просоціальній природі біоетичної складової вегетаріанства та вказують безпосередній зв'язок з соціально-економічними факторами. До того ж, все більше вчені цікавляться вивченням співіснування сучасної людини і природи, що, зокрема, є надбанням екосоціології. Так дослідниця А. Кулясова виокремлює екологічно-людську свідомість як запоруку збалансованого життя, що є дотичним до ідеології вегетаріанства.

На противагу філософським поглядам на вегетаріанство, сучасні теорії наводять часом несподівані аналогії. Саме такою є феміністсько-критична вегетаріанська теорія англійської дослідниці К. Адамс, яка проводить зв'язок між патріархатом і споживанням м'яса, аргументуючи тезу про м'ясо як ознаку панування чоловіків над жінками.

Теоретична актуальність. Під поняттям «вегетаріанство» ми, насамперед, розуміємо гастрономічний прояв, що робить його елементом гастрономічної культури. Культуролог І.Сохань зауважує, що не слід розуміти зазначений термін¹ лише з позиції кулінарних взірців, які історично обумовлені у конкретному суспільстві, навпаки, це сукупність норм, що знаходяться в соціальній реальності, і детермінують гастрономічні практики (категорії) у повсякдення відповідно. Філософ Т. Шацкі надає поняттю «практика» соціальний аспект, завдяки якому індивід культивує свою ідентичність. З огляду на все вищезазначене, вегетаріанство знаходить свій вияв у контексті гастрономії. Соціолог В. Ніколенко експлікує гастрономічну культуру як сукупність певних знань, яка встановлює закономірні аспекти між культурою та їжею внаслідок їх логічного взаємозв'язку. Вчена І. Набрusco виокремлює комунікативний аспект гастрономічної культури, що лежав в основі наукових поглядів соціолога Г. Зіммеля. Процес споживання їжі становить важливий соціальний процес, який згідно поглядів ученого, є свого роду комунікацією, в яку індивіди вносять певні смисли і символічні значення. Класики соціології, такі як Ж. Бодрійяр, Е. Гідденс та Е. Фромм, Т. Веблен виробили цілий концепт – «суспільство споживання», що

¹ Мається на увазі «гастрономічна культура».

зосереджується на символічно-знакових аспектах та встановлює соціальну диференційованість.

Емпіричні дослідження таких зарубіжних авторів, серед яких: А. Ліндквіст, Е. Черрі (Шеррі), К. Спенсер, Т. Дітц, та ін. зосереджувались на внутрішніх мотивах і цінностях вегетаріанців, акцентуючи на психологічній і символічній складовій, а не лише на споживчій. Ідентичність вегетаріанців намагались експлікувати такі вчені як А. Делессьйо-Парсон, Т. Дітц, С. Креммель. Гендерний вимір розглядали дослідники Е. Потц та М. Раббі. У рамках вітчизняного простору наукову розвідку проводила Куниця О. і розглядала мотиви та причини сповідання вегетаріанства.

Проблематика вегетаріанства як складного соціокультурного процесу малодосліджувана, а у вітчизняному просторі взагалі все зводиться до кількісних досліджень. З огляду на це, доцільно розглянути вегетаріанство як альтернативний комплекс, часом ситуативного характеру, символічних, емоційно-психологічних установок, що формують соціальну реальність індивіда внаслідок задіяності у практиці, з теоретичним окресленням соціально-культурних постулатів течії.

Отож, **метою** роботи є виявлення особливостей вегетаріанства як споживчої практики та складової гастрономічної культури у контексті сучасного українського суспільства.

Відповідно до мети роботи можна виокремити наступні **завдання**:

1. Проаналізувати напрацювання соціогуманітарних наук щодо дефініції гастрономічної культури.
2. Розкрити сутність вегетаріанства як споживчої практики гастрономічного дискурсу.
3. Розглянути феномен вегетаріанства крізь призму соціального конструювання реальності та культурсоціологічного аналізу.
4. Здійснити компаративістський аналіз прикладних досліджень вегетаріанської практики.

5. Здійснити типологізацію вегетаріанських дискурсів в онлайн-просторі.

6. Розкрити специфіку вегетаріанської культури споживання на локальному рівні.

7. Встановити місце вегетаріанських практик на українському ринку послуг.

Об'єкт роботи буде вивчений у двох ракурсах:

1. Вегетаріанська спільнота (як носій проблеми).

2. Вегетаріанство як соціокультурний дискурс (за критерієм загальної проблеми).

Предмет – специфіка вегетаріанської течії у соціокультурному контексті.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Оскільки вегетаріанство є соціальним феноменом, що відтворюється людьми як певна реальність під впливом інтерпретації знань про неї, то доцільним є використання теоретичних положень соціального конструктивізму. Сам процес конструювання людьми цього феномену, що зрештою інституціоналізується і перетворюється в певну традицію, розглянемо завдяки етапам конструювання соціального порядку за П. Бергером і Т. Лукманом. А так як створення людиною самої себе завжди і невідворотно процес соціальний, то варто врахувати, що поведінка індивіда залежить від правил і конвенцій культурних дискурсів. Таким чином, доречно буде розглянути вегетаріанські практики у контексті більш сучасних підходів, зокрема у рамках культурсоціології Дж. Александера, що дозволить здійснити більш сучасний глибинний аналіз культурних обумовленостей у формуванні соціальних практик українського суспільства.

Задля реалізації поставлених завдань було застосовано загальнонаукові методи, серед яких: аналіз і синтез (аби розкрити теоретичні аспекти предмету дослідження), порівняльно-історичний метод (аспекти становлення вегетаріанського дискурсу), компаративний аналіз (порівняння прикладних

емпіричних розвідок предмету роботи) тощо. Також, були використані соціологічні методи, а саме – здійснено тріангуляцію методів з якісною методологією: глибинне напівструктуроване інтерв'ю з елементами нарративу задля розкриття специфіки вегетаріанської орієнтації у контексті досвіду індивіда; та фокус-групова дискусія (експертне опитування) як засіб встановлення рівня впровадження вегетаріанських практик у національному контексті; та з проведенням кількісного опитування (задля порівняльного врахування суб'єктивної інтерпретації та індивідуального досвіду споживання). Крім того, здійснено якісно-кількісний контент-аналіз задля висвітлення прикладних аспектів вегетаріанства у сучасному Інтернет-просторі українського суспільства.

Наукова новизна отриманих результатів – вперше було розглянуто вегетаріанство як споживчу практику у контексті гастрономічної культури; проаналізовано українську веганську культуру у розрізі європейської, проведено культуральне осмислення вегетаріанських практик.

Практичне значення отриманих результатів. Доробок дослідження може бути корисний для подальшого, більш детального, вивчення вегетаріанської спільноти. Зацікавленими сторонами виступають науковці, що вивчають феномени їжі, гастрономії, альтернативних споживчих практик, екологічні тенденції тощо; громадський сектор (активісти, громадські організації) та політики, які можуть ознайомитися з рекомендаціями з метою вироблення подальших стратегій у законодавчому полі. Крім того, матеріали роботи можуть використовуватись представниками вегетаріанства, зоозахисниками та усіма зацікавленими в обраній тематиці для своїх напрацювань чи звітів.

Апробація результатів дослідження – представлення матеріалів роботи на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт із спеціальності «Соціологія» на базі кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Назва роботи: «Феномен

вегетаріанства у гастрономічній культурі сучасного українського суспільства: соціологічний вимір»

Структура роботи. Магістерська робота складається зі: вступу, двох розділів, висновків, списку джерел і наукової літератури, який налічує сімдесят позицій, та чотирьох додатків. Кількість сторінок основного тексту – 70.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ВИВЧЕННЯ ГАСТРОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СОЦІОЛОГІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

1.1. Гастрономічна культура крізь призму соціогуманітарних наук

З давніх-давен їжа була не тільки важливим елементом людського існування, а й регулятором цивілізаційного розвитку. Поступова трансформація харчових звичок неодмінно співпадала з історичним поступом і часто ставала результатом соціальних змін. У той же час формувалась культура харчування, яка набувала своїх унікальних національних маркерів (рис), мала соціальну приналежність, і яка, як зазначає В. Ніколенко демонструвала «форми прояву гастрономії у процесах соціальної взаємодії під час дотримання правил столового етикету або нехтування ними» [28, с.73]. Тобто їжа не просто споживається, а й зазнає постійних модифікацій, внаслідок культурних чи соціальних впливів. Виникає більш концептуалізоване поняття – «гастрономія» (з грец. *gastos* – шлунок), що передбачає собою цілу науку про кулінарію та особливості смаку та їжі (10, с. 122). У цілому, це комплекс знань, що виявляє закономірності взаємодії між культурою та їжею загалом [28, с.46]. Проте з соціологічної точки зору доцільно розглянути комплексну наукову категорію – «гастрономічна культура», яка відкриває масштабне розуміння цілого явища та формує певний соціальний феномен загалом.

Сутність та зміст зазначеного поняття дуже добре розкривають у своїх роботах вітчизняні вчені, серед яких: В. Бурлачук, В. Ніколенко, І. Набруско та І. Сохань. Щоб у подальшому розглянути теоретичні аспекти гастрономічної культури, є доцільним навести належну їй експлікацію. Згідно тлумачення культуролога І. Сохань, це набір страв (продуктів), характерних для певної соціокультурної спільноти або це практики споживання, пов'язані з відтворенням культурних кодів та ідентичності через харчовий вибір у повсякденній діяльності [34]. Особливо важливим тут є

розуміння того, гастрономічна культура обов'язково «поміщена» у нормативно-ціннісний базис конкретного суспільства, відповідно якого відбуваються різного роду інтеракції, у тому числі, і через їжу. Доповнює розуміння дефініції соціолог В. Ніколенко та наводить своє узагальнення, згідно якому гастрономічна культура – це сукупність норм та стійких форм комунікації, що діють у конкретній соціальній реальності та визначаються особливостями кулінарії (їжі) і харчовими практиками і безпосереднім їхнім втіленням у повсякдення [28]. Такий культурологічний та соціологічний підхід до трактування цього феномену демонструє нам певну його визначальність у соціокультурній життєдіяльності суспільства. У широкому розумінні, гастрономічна культура передбачає правила, які застосовують до приготування їжі, вказує на поширеність тих чи інших продуктів у конкретній культурі, що відображається, у кінцевому результаті, у безпосередньому споживчому досвіді [29, с. 124].

Найбільш ґрунтовно підходить до теоретичного аналізу гастрономічної культури В. Ніколенко, окреслюючи історичні особливості розвитку та ключові ознаки цього феномену. Так, про гастрономічну культуру можемо говорити ще за первісних часів, у рамках якого відбувався еволюціонував спосіб приготування їжі (використання вогню в кінцевому результаті). Очевидно, що саме тут зародився «патріархальний уклад» на кухні, якій повністю детермінувалась роль жінки як берегині вогнища. Подальший розвиток, зокрема соціально-економічний, встановлює особливості гастрономічних практик і проявляється у різних ритуалах та взаємодіях на різних рівнях. До прикладу, спосіб вживання їжі (та її подання) вищої ланки суспільства суттєво відрізнявся від споживчих практик нижчих класів. Доступ до тих чи інших продуктів вже з часів Середньовіччя детермінував класову приналежність, наділяючи соціальну групу своїми унікальними символічними маркерами [29, с. 87].

Безперечно, гастрономічна культура пов'язана з спадщиною минулого цивілізаційного аспекту. Найбільш значні її представники – німецька,

італійська та грецька традиції. Це і не дивно, адже цивілізаційний поступ у цих країнах був доволі прогресивним ще за давніх часів. Приклад Античності демонструє нам зосередження на соціокультурній складовій їжі, де її прийом це обдуманий естетичний ритуал [27]. Водночас, вона гастрономічна культура набувала щоразу і негативних конотацій, виступаючи інструментом диференціації соціуму. До прикладу, дослідник І. Сохань, вивчаючи специфіку радянської кухні в епоху тоталітаризму, зауважує, що її феномен полягав у нібито рівномірному доступі до продуктів харчування (дефіцит – для всіх дефіцит), а насправді виявився стратифікаційним мірилом, в якому лише обрані (партійна номенклатура) користуються такими благами (зокрема для власного класового маркування) [34, с. 191]. При чому, надбання глобалізації відкидувались, а інтереси індивіда нівелювалися навіть у гастрономічному аспекті. Саме радянська сторінка історії українського народу нівелювала притаманні йому багатогранні гастрономічні особливості. В умовах обмеженого споживання індивіди керуються насамперед економічними ресурсами, виробляються примітивні шаблони харчування, внаслідок чого бідніє і національна гастрономічна автентичність. Справедливо зауважити, що українська гастрономічна традиція частково запозичила надбання європейських народів, але належить таки до слов'янської харчової культури. Проте симбіоз злаково-молочної культури та сала як продукту національної гордості вирізняє нашу харчову традицію.

Соціологічний контекст дозволяє здійснити більш глибокий аналіз гастрономічної культури. Так соціологія їжі вивчає як базова потреба (споживання їжі) у ході соціалізації адаптується під виклики сучасного суспільства, формує нові споживчі типи та утворює стійку культурну практику. Саме такий підхід із позиції як мікро-, так і макрорівня, вимагає від індивіда швидкості реакції, адаптації у своїй соціальній практиці та повсякденні, не в останню чергу і в харчуванні. Інші аспекти розкриває соціологія споживання (зокрема і їжі). Класики соціології Г. Зіммель, Д. Слейтер, Дж. Рітцер, Т. Веблен, П. Бурдьє, та ін. по різному підходять до

розгляду цієї проблематики. Перші з них (Г. Зіммель та Д. Слейтер) акцентують на знаково-соціальной складовій їжі, що робить індивідів акторами культурно обумовленого соціального порядку. Вітчизняний соціолог В. Бурлачук вдало зауважує, що трапеза (а конкретніше їжа), «виступає елементом стилізації повсякденних практик та інструментом формування спільноти» [14, с.185]. Теза ученого Т. Веблена про споживчі ярлики соціального престижу та статусу, що виражаються у класовій приналежності індивідів згідно їх споживчих звичок [15, с. 348] дотично підтверджує цю думку. Можна зробити висновок, що їжа як елемент системи споживання носить у собі оціночний характер, який належить до тієї чи іншої соціальної ієрархії, і установлює місце чи позицію індивіда в самому соціумі.

Сучасний соціолог П. Штомпка трактує практику як дію, яку відтворює певний соціальний агент у межах повсякденної діяльності, і, яка завжди реалізується в контексті соціальної реальності (соціального світу). Учений, спираючись на науковий доробок колеги П. Бурдьє, констатує, що практика завжди орієнтована на трансформацію соціальної реальності та на цілеспрямоване відтворення соціальної структури [47]. До речі, концепція смаку П. Бурдьє ґрунтується на думці про те, що практики харчування безпосередньо пов'язані з конкретним габітусом, на основі якого формуються стійкі уявлення – зокрема смаки. І чим вища у них подібність – тим більша ймовірність виникнення окремого соціального кластеру, зі своїми особливими споживчими поведінковими моделями. Таким чином, харчові вподобання, що проявляються у повсякденному досвіді, виступають інструментом для стратифікації різних соціальних прошарків [28]. Знову ж таки, на перший план виходить символізм їжі, що обумовляє вектор споживчих прагнень індивіда як члена соціокультурної спільноти.

Один із теоретиків концепту «суспільства споживання» Ж. Бодрійєр говорить, що вживання їжі не носить вже практичний характер і не є засобом для диференціації класів, воно несе у собі низку інтеракцій, в яких індивід сам обирає власну систему споживання. Але цей вибір є відносним, тому що

потреби у сучасному суспільстві диктується масовою культурою, споживаючи яку, індивід конструює себе самого і свою соціальну реальність. Виходить, що «ідентичність індивідів ґрунтується на їх діяльності в якості споживачів і дозвіллі в тій же мірі (як не в більшій), що і на трудовій діяльності» [11, с. 116]. Соціальна позиція чи статус є наслідками попередньої споживчої діяльності людини. Учений підкреслює, що індивід споживає не так товари, як їх символічні аналоги (тобто знаки) через коди сигніфікації. І тут складається парадоксальна ситуація: споживання знакових елементів ідентифікує людину з-поміж інших, відносячи її до певної групи, але, водночас, на думку В. Ніколенка, ця група часто поглинає індивіда, адже регламентує йому власні знакові коди сигніфікації. Це може призводити до більш масштабних впливів. Позаяк сучасна гастрономія детермінує не лише самого індивіда, а й ціле суспільство, потенційно впливаючи на моделі поведінки його акторів. Більше того, гастро-культура адаптується під глобалізаційні виклики сьогодення, інтегруючи нові споживчі типи. Соціолог Дж. Рітцер [28] виокремлює навіть окремий термін – «макдональдизація» – що полягає у поширенні американської системи харчування, тобто фаст-фуду у сучасні культури різних соціумів. Поширеність цього явища зумовлюється його доступністю та можливістю стати «причетним» до масової (популярної) культури. Асоціація з фаст-фудом, щонайперше, полягає у швидкій реакції, гарантії якості (задоволення смакових потреб) та визначеністю («гамбургер він завжди гамбургер») [35, с. 324]. Розглядаючи концепт фаст-фуду, зауважимо, що його поява модифікувалась в кінцевому результаті у появу доставки їжі, що особливо актуально для сучасного суспільства та нових викликів (зокрема пандемії). Цікаво, що зараз поширена концепція фаст-фуду нового покоління: умовно кажучи, індивід сприймає цей формат як смачний та доступний (подекуди і корисний), а не керується ярликом шкідливості такого споживання. Також виробники пропонують нам напівфабрикати, що полегшує процес приготування їжі. Хоча, на противагу цьому, існує стійкий

концепт «домашньої їжі»², яка є найбільш прийнятною для традиційного суспільства. Все це не в останню чергу спричинено руйнуванням застарілих споживчих форм на противагу новим постмодерним цінностям, притаманними нашій сучасній цивілізації.

Українське суспільство орієнтується на західний взірець споживчої культури [48] користується її надбаннями, проте робить і успішні кроки у просуванні власної гастрономічної традиції. Так, шеф-кухар Є. Клопотенко відстоює на міжнародній арені право називати український борщ – «українським» (що має засвідчити ЮНЕСКО). І доцільно додати, що частина представлених рецептів не вимагає використання м'ясних продуктів. Відтак використовуються локальні овочі чи фрукти навіть, що змінюють уявлення про традицію приготування національної страви [46]. Парадоксально, але виявляється і українська культура продукує глобальні взірці, які стали вже «глокальними» (адаптованими в культуру з певними «гібридними рисами») для певних суспільств³. Віртуалізація споживчої та харчової сфери прискорює ці процеси [40].

Таким чином, продемонстровано як історичний розвиток споживання їжі спричинив появу соціальної функції харчування. Культурний поступ зумовив появу гастрономії, яка стала певним його індикатором. Незважаючи на деякі культурні тлумачення гастрономії, науковці всебічно досліджують її як крізь соціокультурну призму, так через стратифікацію загалом. Внаслідок чого варто говорити про концепт гастрономічної культури, який ми експлікуємо як складну систему культурних та соціальних взірців, які наділені стійкими символічними кодами та формують загальний комплекс кулінарних чи харчових звичок у певній соціокультурній реальності.

Високорозвинена гастрономічна культура свідчить про певний цивілізаційний розвиток, побудову прогресивної громадянської самоорганізації. Вона знаходить своє місце в повсякденних практиках,

² В його основі радянська традиція, що значно обмежила надбання української гастрономічної культури.

³ Мова йде про те, що український борщ відрізняється від приготування його ж в слов'янських країнах.

охоплюючи соціальні, економічні, релігійні, моральні, політичні сфери. Будучи соціокультурним феноменом, вона обов'язково включає такі характеристики: особливості приготування їжі, специфіку прийому їжі (ритуали, етикет), споживчі моделі харчування, соціальну взаємодію під час прийому їжі.

1.2. Вегетаріанство як споживча практика гастрономічного дискурсу

Альтернативою вирішення цілої низки проблем деструктивного споживання [44] є вегетаріанська система харчування. Свій початок вона бере ще за часів Давньої Греції, що, здебільшого пов'язано з іменами Піфагора та Плутарха. Якщо перший з них був переконаний, що споживання собі подібних не принесе для людини жодної користі в моральному плані, а навпаки дезорганізує її внутрішній світ; вчення ж другого філософа опирались більш на етичні засади. Плутарх більш ширше розглядав вегетаріанство, вважаючи, що тварини наділені такими ж самими правами, як і будь-яка людина, а тому їхнє вбивство перетворює людину в звіра [33].

Окрім того, поширеною версією є саме індійський варіант виникнення вегетаріанства. К. Спенсер, вивчаючи давні прояви цієї дієти, зауважив, що вегетаріанство у тогочасній Індії було невід'ємною складовою буддизму, а відповідно, і повсякденного буття. В індійському варіанті вегетаріанство носило здебільшого релігійний характер. Причиною цього є засади буддизму, зокрема вірування людей в реінкарнацію [69]. Вегетаріанство не було «рекомендацією» чи повчанням для інших, тут воно виступало елементом повсякденної практики людей.

Свого розголошення течія набула у XIX столітті, коли у 1842-ому році в англійській термінології з'явилося визначення «вегетаріанство» та було створено першу Вегетаріанську асоціацію [65]. Дослідницьку увагу цікавив насамперед медичний аспект вегетаріанства, проте паралельно вивчалось і ідейне наповнення даної течії. Незважаючи на чимало визначень цієї системи

харчування, ми зупинимось на найбільш повній її експлікації: вегетаріанство (від лат. *vegetus* рослинний) – це ідеологія або практика, метою якої є гуманізація людського існування внаслідок відмови від вживання м'яса (повної чи часткової) на користь органічній їжі. В його основі людська духовність, яка підкріплюється розумним споживанням та збереженням життя тварин (ідеальний сценарій). Проте варто зазначити, що з часів свого виникнення, вегетаріанство постійно трансформувалось. Так найбільш поширеним його різновидом є веганство – сувора система харчування, що виключає вживання будь-яких продуктів тваринного походження. Серед інших варіацій: поллотаріанство, (відмова від вживання лише червоного м'яса), пеккетаріанство (відмова від червоного м'яса, з вживанням риби та пташиного м'яса) та флекситаріанство (передбачає періодичне споживання м'яса, риби тощо) [67]. Але тут є одна особливість – вони носять більш ліберальний (лояльний) характер і видозмінюють у певній мірі саму ідеологію вегетаріанства. Як бачимо, тут відбувається трансформація головної суті вегетаріанства – гуманізм відносно тварин. Навіть згадуючи сиродіння (споживання рослинної їжі без попередньої обробки), не можемо однозначно сказати, що це так чи інакше, класичне втілення ідей вегетаріанства. Отож, тлумачення вегетаріанства варто розглянути не лише крізь його споживчі засади, але й через ідеологічні постулати.

Відомий дослідник П. Бранг писав про релігійну та етичну (моральну) складову зазначеної течії. Перша з них безпосередньо пов'язана з самим виникненням вегетаріанства. Вона ґрунтується на засадах індуїзму, буддизму, сцієнтизму, християнства. Релігійне бачення вегетаріанства реалізовується у ставленні до тварин як до священних істот та вірою ранніх релігій у реінкарнацію. В основі етичного інтерпретування вегетаріанства – мораль, що трактує вживання м'яса чи експлуатації тварин як злочин проти природнього буття та зраду своїх принципів. Власне це зумовлено гуманістичною складовою вегетаріанства, що несе у собі засадничий потенціал людяності відносно всього довкілля і його представників [13, с.

211]. Більш протилежним попередньому підході є культурологічний аспект бачення вегетаріанства. Згідно нього вегетаріанці – це однорідна здебільшого спільнота, яка тримається на ідейних постулатах цієї практики, тим самим зневажаючи культуру споживання м'ясоїдів. В основі тут вироблення своєрідних символів (у споживанні, поведінці тощо) і їх інтеракція з іншими.

Проте, у минулому столітті почали говорити про вегетаріанство з екологічної позиції. Тут це явище пояснюється тим, що вегетаріанський спосіб життя є корисним і потужним засобом для досягнення екологічної рівноваги – як зовнішньої, так і внутрішньої. Залучення в еко-рухи, підтримка екосистеми шляхом споживання органічних продуктів і продукування «екологічної» поведінки – є елементами еко-концепції. Екологічну поведінку можна пояснити твердженням А. Кулясової [25] щодо екологічно-людської свідомості. Дослідниця вважає, що «пропагування цінностей екологічного збалансованого стилю життя» [11, с. 35] необхідне для її саморозвитку в дусі з природою.

Надзвичайно цікавим є тлумачення вегетаріанства з позиції феміністсько-критичної теорії К. Адамс. Згідно її положень, у споживанні м'яса закладається патріархальний прояв. І справді, несподіваним є зв'язок між насильством над тваринами та над самими жінками. Дослідниця пояснює це тим, що жінка у сучасному світі піддається не меншій експлуатації, аніж тварини. Тіло жінки ототожнюється зі звичайнісіньким м'ясом, яке має свої «виграшні» сторони. Така аналогія простежується у висвітленні образу жінки у телеєфірі зокрема. Сексуальна політика м'яса полягає у суб'єктивному ставленні чоловіків до самої жінки. Адже першочерговий акцент зводиться до уваги на окремі жіночі частини (груди, ноги тощо), що знецінює її тіло і її саму, і перетворює її в «споживчий об'єкт». Так і споживацьке ставлення до тварин зводиться лише до задоволення потреб [49, с. 98].

Як бачимо, розглядати вегетаріанство можна з різних сторін. Ця течія включає у собі безліч переконань – як концепцію здорового способу життя, так і моральну «чистоту», але у кінцевому результаті, вегетаріанство

становить таку широку філософію, у котрій кожний індивід зможе знайти своє місце. Особливо важливим у вегетаріанстві є простеження зв'язку між його ідентифікацією типу здорового харчування до системи поведінки (проявів) символічних значень у повсякденній діяльності. Вегетаріанство демонструє як індивідуальна харчова практика лягає в основу соціального досвіду. Важливим тут є смислове наповнення та інтеракція, відповідно чого регламентується власний споживчий харчовий досвід.

Відомо, що міська харчова культура України початку ХХ ст. була різноманітною за своєю природою. Незвичні для нас артишоки, спаржа, чечевиця, соя, рослинні олії (рослинне молоко) та велика кількість спецій були фактично основою тогочасних страв та звичними в кулінарному використанні [42]. Тому українська гастрономія мала належне підґрунтя для поширення вегетаріанської системи харчування. Аргументом цьому є наступне твердження: «Вегетаріанство не передбачає роздільного харчування. Сама ця кухня — це велика кількість інгредієнтів, злаків з великою кількістю спецій, це зовсім не прісна кухня, далека від медичних дієт і обмежень. Це — надзвичайно смачно. Якщо взяти традиційну українську кухню, то 80% її і є лакто-ово-вегетаріанською за своєю основою. Щоб стати вегетаріанцем зразка сторічної давнини — треба просто відмовитися від м'яса, сала і риби» [42].

Поступове входження вегетаріанства в гастрономічну культуру слов'янських народів відбулося не так давно (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.). Так дослідник П. Бранг, що аналізував розвиток вегетаріанства у російському суспільстві, дійшов висновку, що ця практика хоч і не фігурувала тривалий час у Росії, але не є «чужою». Свідченням цього є приклад православ'я (як релігійної догми), що передбачає дотримання посту [13]. На нашу думку, тут існує непрямий зв'язок, адже прихильники вегетаріанства часто аргументують біблійською заборонаю на вживання м'яса.

Вегетаріанство в Україні проявлялось у створенні товариств у тогочасних великих містах, відкритті закладів харчування та набуває форми

певного руху. Ідеологічним підґрунтям стає принцип «Не вбий», якого дотримуються тогочасні практикуючі вегетаріанці та вегани. Варто зазначити, що останні займали свою нішу в розвитку українського вегетаріанства і пропагували й інші споживчі аспекти відмови від насильства щодо тварин (як-от носіння хутра). Значну роль у поширенні вегетаріанства у вітчизняну гастрономію мала кулінарка-вегетаріанка Є. Шульц, яка зуміла перейняти зарубіжний досвід та впровадити цей тип харчування, враховуючи локальні особливості, кухню, продукти [42].

Вегетаріанство в Україні набуло своїх національних особливостей, адже базувалось на локальних продуктах. Вегетаріанський тип харчування передбачає собою наявність корисних рослинних жирів, фруктів і овочів, бобових, великої кількості цільно злакових продуктів. Хибно вважати, що вегетаріанці обмежують себе у чомусь, навпаки, вони знайшли ту альтернативу, що дозволяє споживати якнайбільше мікроелементів, рослинних антиоксидантів, корисних вуглеводів та жирів.

Узагальнюючи підходи до розуміння вегетаріанського дискурсу як специфічної гастрономічно-споживчої категорії, зауважимо, що вегетаріанство – це світогляд, що включає у собі гуманізм та мораль відносно живих істот, може бути спричинене релігійними чи екологічними переконаннями, тип харчування з принциповою відмовою від м'яса (не беручи до уваги окремі випадки чи інші підвиди вегетаріанства), що відтворюється у контексті культурного взірця.

1.3. Культурсоціологічний аналіз вегетаріанства як спосіб конструювання соціальної реальності

Розглядаючи вегетаріанство як гастрономічно-споживчу практику ми не можемо відкинути соціальний аспект її втілення. Прихильники цієї течії проходять соціалізацію, так чи інакше, інтегруючись до спільноти, і, відповідно, «будують» свою ідентичність по-різному. З огляду на це,

доцільно використати одну з соціологічних теорій, що співвідносить діяльність особистості із категорією свідомості – соціальний конструктивізм, представлений П. Бергером і Т. Лукманом. Вказаний напрям зосереджується на діяльності пізнання, його цілях і цінностях. Автори висувають тезу про існування інтерсуб`єктивної реальності, що існує завдяки свідомості, яку ми розуміємо як знання [9, с.123]. Це дозволяє нам зосередитись на ідентичності разом з трансформацією її інтересів.

Таблиця 1.3.1.

Теоретичні положення соціального конструктивізму у контексті культури вегетаріанства.

Ключові положення соціального конструктивізму	Застосування до теми кваліфікаційної магістерської роботи
Створення людиною самої себе завжди і невідворотно процес соціальний, а її поведінка залежить від правил і конвенцій культурних дискурсів.	Пропагування ідеї здорового способу життя, обдуманого споживання, екосвідомості, зацікавленості «щасливою» їжею - популяризуються в українському суспільстві і набувають форму вегетаріанських практик (чи його різновидів). Скептичність до вегетаріанства знижується (соціум сприймає цю практику), тому і може збільшуватись кількість зацікавлених у ньому (навіть попри наявну більшість м'ясоїдів).
Реальність конструюється не індивідом, а суспільством: будь-які ментальні конструкції виступають як продукт комунікації та спільної діяльності людей.	У відносно традиційному суспільстві поширюються альтернативні споживчі ідеї. Однак вегетаріанство приходить не само по собі в українську культуру, а в наслідок соціальних взаємодій – розширюються соціальні зв'язки між споживачами традиційної культури та між прихильниками альтернативи, тобто відбувається конструювання ними нової сфери.
Соціально конструйована реальність	Українська кулінарна традиція від

<p>є динамічним процесом, такий, що знаходиться у постійному розвитку; реальність постійно відтворюється людьми під впливом її інтерпретації і знань про неї.</p>	<p>домінування споживання м'яса та сала як особливих атрибутів національної гастрономії, знову повертається до свого історичного абсолюту (лактооовоовегетаріанської кухні) і відбувається перегляд кулінарних звичок. Зерново-молочна культура національної кухні відповідає вимогам сучасності і зводиться до простої та здорової їжі (здебільшого). Як наслідок, вегетаріанство не здається чужорідним нашій культурі, а поширення нових трендів, гуманістичних цінностей як нових соціальних знань сприяє зацікавленості до вегетаріанства.</p>
<p>Реальність повсякденного життя – це найвища реальність, вона є впорядкованою та об'єктивованою, тобто конституйованою завдяки певним об'єктам за допомогою мови</p>	<p>Реальність вегетаріанських практик та її елементів мають комбінований характер і містить у собі суб'єктивні значення і елементи, серед яких і відокремлюється споживча практика вегетаріанства. Тобто, існує об'єктивоване визнання споживання невегетаріанської їжі у соціумі, але суб'єктивні елементи дозволяють впроваджувати вегетаріанський досвід як такий на різних рівнях.</p>
<p>У творенні подібних знакових структур вкрай важливу роль відіграють процеси сигніфікації – означення, що характеризуються своїм явним тяжінням бути показником суб'єктивних оцінок.</p>	<p>З розрізнених поодиноких уявлень щодо вегетаріанства через соціальну комунікацію і створюються його так звані імідж у вітчизняному просторі у вигляді символічного конструкту – чи трактується воно як відмова від м'яса, чи як дієта, захист тварин – це вже питання «мови», завдяки якій це сприйняття і поширюється.</p>

Відповідно, доцільно розглянути вегетаріанство за допомогою інтерпретативної схеми конструювання реальності. Вегетаріанство ми розглянемо як соціальний феномен, яке відтворюється людьми як певна реальність під впливом інтерпретації знань про неї. Сам процес

конструювання людьми цього феномену, зрештою інституціоналізується і перетворюється в певну традицію), де індивід створює свою інтерсуб'єктивну реальність завдяки символічним конструктам, які можна простежити, як і те, наскільки трансформується його поведінка (або ні) внаслідок отриманих знань, наскільки вона залежна від соціокультурних умов і, як результат, як виглядає соціальний простір вегетаріанців.

Таблиця 1.3.2.

Етапи конструювання соціального порядку у контексті культури вегетаріанства⁴

Порядок відтворення соціального порядку	Застосування до теми кваліфікаційної магістерської роботи
<p>Екстерналізація – (суспільство – людський продукт): мова йде про зовнішнє вираження внутрішніх переживань (в діях) – вроджена потреба людини потребує самовираження.</p>	<p>Індивід може прагнути до самовираження через переусвідомлення своїх ціннісних установок – від моральних, релігійних до екологічних та споживчих. Маркер «вживати м'ясо це вбивство» стає частиною свідомості.</p>
<p>Об'єктивація – (суспільство – об'єктивна реальність) виявлений прояв активності усталюється і починає функціонувати окремим (позасвідомим) об'єктом.</p>	<p>На цьому етапі індивід сприймає свою відмову від тваринних продуктів як норму поведінки, яка розділяється або ж ні з іншими. Тобто він починає усвідомлювати свою унікальність – соціально ненормативну (нетрадиційну) поведінку для інших як нормальну для себе. Індивід стає членом вегетаріанської спільноти аби розділити з іншими свій культурний досвід.</p>
<p>Хабітулізація – переведення дій у стан звички - безпосередньо</p>	<p>Споживання рослинницької їжі стає нормою, індивід орієнтується на</p>

⁴ Етапи соціального конструювання згідно П. Бергера та Т. Лукмана відповідно до етапів соціалізації вегетаріанців.

перетворення у повсякденність.	органічні відділи у супермаркетах.
Типізація (у пріоритеті релевантні звички для більшості).	Утворюються колективні уявлення про вегетаріанську практику споживання та, водночас, продукуються гастрономічні переваги вегетаріанства медіа-ресурсами та різними «експертами» .
Інтерналізація – те, що було об'єктивованим з часом перетворюється на соціальне правило.	Організатори масових заходів при плануванні враховують можливу вегетаріанську практику запрошених гостей; у більшості суспільства тепер не виникає подиву поняття еко-шкіри і носіння еко-хутра не носить характер винятковості. Вегетаріанську їжу споживають не тільки вегетаріанці.
Легітимація – пояснення і виправдання соціального порядку. Це «смилова об'єктивація другого порядку», завдяки якому і стають об'єктивно доступними і суб'єктивно вірогідними інституціалізовані об'єктивації «першого порядку», створюються нові значення, які сприяють інтеграції вже існуючих значень	Індивід має усталені правила для себе, які він відтворює і демонструє тим самим себе як певний приклад. Його мета - передання внаслідок інтеракції форм мислення і поведінки як належних. Проводяться святкування Дня вегетаріанця, гастро-фестивалі, на яких з'являється штучне м'ясо як певний знаково-символічний конструкт, вписаний у повсякденний простір.
Реіфікація – «уречевлення» - феномен набуває самостійного статусу.	Вегетаріанство знаходить свій вияв у зоозахисних і еко-рухах, які в свою чергу, мають змогу впливати на законодавчу політику щодо експлуатації тварин, або рекомендувати альтернативні споживчі ініціативи. впровадження в меню закладів харчування «веганського» меню.

Вегетаріанство як явище має своє ідейне наповнення і, відповідно, певні цілі, які так чи інакше приймають його прихильники у процесі своєї пізнавальної діяльності. Соціальний аспект вегетаріанської споживчої

практики, який передбачає харчові і матеріальні обмеження (відмова від носіння хутра тощо), безпосередньо взаємопов'язаний із культурою. Оскільки нам важливо дотримуватись балансу соціального та культурного, доцільним буде використати положення культурсоціології Дж. Александера, який вважає, що культура є рівноцінним гравцем, як і соціальність, та відіграє значну роль у конструюванні життєвого устрою [36].

Таблиця 1.3.3

Теоретичні положення культурсоціології у контексті вегетаріанської практики [8]

Ключові положення культурсоціології	Застосування до теми кваліфікаційної магістерської роботи
Культура є незалежною змінною відносно соціальної структури, а значить існує певна автономія культурних форм.	Українське суспільство є традиційним у відношенні до національної кухні. Проте нові альтернативні споживчі взірці (рослинне харчування) змогли самостійно розвинутися та прижитися на вітчизняних теренах, не порушуючи айдентичку гастрономії через єдність соціального та культурного.
З'являються нові культурні програми, що є антиподом застарілих соціальних відносин, і рушійною силою соціальних змін.	Якісні перетворення суспільства обумовлюються культурою, і в залежності від типу соціуму (наскільки воно відкрите до модифікацій та саморозвитку), можуть виникати культурні взірці, що пропагують

	протилежні цінності, аніж побутують у соціумі (вбивати тварин це зло) і впливати на мікро-мезо-макро-рівні діяльності.
«Сильна» культура пропонує «сильну» (strong) програму культурсоціологічного та емпіричного аналізу.	Соціальне явище (подія), яке є багатовимірним та неоднозначним, піддається глибинному аналізу внаслідок проведення чіткої процедури (див. нижче).
Підхід текстуальності до трактування соціальних явищ та соціального життя внаслідок чого соціальні елементи розглядаються опосередкованістю культурними кодами та значеннями.	Елементи соціальної системи розуміються як певний текст: вегетаріанські споживчі практики в українському суспільстві виступають у цьому контексті текстом, що опосередкований культурними кодами, які вибудовуються на сприйнятті цих знаків (м'ясо, органіка тощо).
Принцип герменевтичної реконструкції соціальних текстів відбувається через процедури кодування, сенсування і створення наративів	Можливість дослідити характер соціального життя крізь призму культурницького аналізу соціального явища (події) реалізовується крізь проведення кодування, що вказує на його дихотомію (<i>сприйняття/відчуження</i>); сенсування - вказує на явні та латентні колективні смисли, що детермінують явище (в нашому випадку на <i>амбівалентність суспільного ставлення</i>) та створення наративів – аналіз історико-

	культурних умов.
Принцип пошуку причинності в самих акторах і їхніх способах дії (щільний опис).	Окреслення «дійових осіб», виявлення «зла» та окреслення причинно-наслідкової зумовленості і подальшої діяльності дозволяє встановити культурні впливи (глобальної практики вегетаріанства) на наявні події.
«Сильна» програма з'ясовує сенси соціального життя і механізми соціальних змін у контексті впливу сучасної культури.	Культурницький та емпіричний аналіз виявляє зв'язок семіотичних кодів із соціальними обумовленостями внаслідок чого маємо підстави говорити про рішучу силу модерних вегетаріанських культурних практик.

Таким чином, проведений теоретичний аналіз культурсоціології Дж. Александера дає нам підставу зробити крок на зустріч «сильній соціології» і аплікувати тези до авторського прикладного дослідження (див. Додаток А). Тому, логіка проведення культурального осмислення феномену відбуватиметься наступним чином:

Виокремлення соціальної події – проникнення глобальних практик вегетаріанства в українське суспільство (поч. ХХІ ст.).

Культурна реконструкція:

1. Коди

Сприйняття : Відкидання

2. Сенси

Оскільки код не є конкретно визначеним (абсолютом), то сенси фіксують *амбівалентне ставлення* українського населення до практик вегетаріанства/веганства, що буде виявлятися у сприйнятті чи відкиданні його ідей у різних проявах і залежностях.

Таблиця 1.3.4.

Стратегії реакції українського суспільства на соціальну подію⁵

	Сприйняття	Відкидання
Хто говорить?	Підприємці (ресторатори), споживачі	еко/зоо-активісти,
Що говорить?	Україна видається однією з тих країн, де веганство поширюється особливо стрімко: свідоме споживання сприймається як необхідність.	Вегетаріанське (а тим паче веганське) харчування є небажаним, а іноді може бути небезпечним для здоров'я дітей та підлітків, вагітних та годуючих жінок, осіб похилого віку.
Чому так говорить?	1) Рослинні страви не є чимось новим для українців. 2) Поширення стрічок про реалії промислового тваринництва та	Основним недоліком такого принципу харчування є відсутність тваринного білка в раціоні, який (нібито) важко замінити альтернативами. Крім

⁵ [8].

	наслідків необдуманого споживання – «Земля», «Dominion».	того, якщо розглядати веганство, то воно тракується як «дороге задоволення» для пересічного українця.
Як говорить?	Залучаються медіа-ресурси, переважно це контент, розміщений в Інтернеті (особливо популярними є залучення лідерів думок на платформах Youtube та Facebook).	

Вище вказана теоретично-аналітична розвідка вдало доповнює методологічну частину нашої роботи. Положення соціального конструювання реальності дозволяють нам зосередитись на прояві індивідуалізму вегетаріанської практики (внутрішній вимір). Оскільки учений Дж. Александер модернізує феноменологічні положення – ми отримуємо підґрунття задля належного сутнісного аналізу вегетаріанства саме у соціокультурному контексті (зовнішньому вимірі). Тому ми зможемо отримати цілісну картину аналізу предмету роботи крізь культуральне осмислення сенсів та створення наративів соціального життя.

Висновки до розділу 1

Вживання їжі зі свого першочергово призначення (задоволення біологічної потреби) еволюціонувало в справжню соціальну (а згодом і гастро-) практику, в якій індивід обмінюється, передусім, символічним, авже потім харчовим досвідом. Гастрономічна практика наповнена не лише культурними взірцями, а й певними автентичними елементами, що служать інтеграційним елементом формування соціальних спільнот. Історичний розвиток модифікував поняття гастрономічної культури, що помалу

відходить від маркерного споживання (статусного) до широти вибору для індивіда у своєму повсякденному досвіді (виборі їжі).

Було доведено, що вегетаріанство є гастрономічним та, водночас, соціокультурним феноменом, який має вплив на формування поглядів індивіда і на його споживчу поведінку. Науковий підхід до вивчення цього явища не зумовлюється лише прагматичним баченням з позиції харчування (його соціальної ролі). Так доцільно враховувати і мотиви, які не завжди ґрунтуються на моральній складовій, культурні передумови, інтеграцію цінностей як відповідь на виклики суспільству тощо.

Соціологічний підхід дозволяє аналізувати вегетаріанство як інструмент для самореалізації, досягнення гармонізації з самим собою та природою, знаходження свого призначення у житті. Вегетаріанська спільнота об'єднується сталою системою поглядів і є цілісною завдяки культурологічному ядрі, що дозволяє їй набувати об'єктивованого характеру.

Феноменологічний підхід було використано задля виходу на своєрідну схему того як індивід екстерналізує свої переконання через поведінковий прояв і пізнавальну діяльність (знання переходять в дії), як з часом воно «усталюється» і починає нормативно функціонувати (трансформується свідомість), набуваючи самостійного статусу. А сам індивід формує свою ідентичність, що виникає внаслідок діалектичного зв'язку його з суспільством. Оскільки кожний соціум має свої унікальні культурні традиції, то важливо простежити як вони впливають на сучасні реалії. Культурсоціологія Дж. Александера є вдалою стратегією у здійсненні культурницького аналізу та емпіричної розвідки відповідно особливостей становлення вегетаріанських практик в Україні.

Підсумуємо, що *вегетаріанство як соціокультурна гастрономічна практика є потужним критерієм ідентифікації*, що може надати певну автентичність в умовах епохи індивідуалізації.

РОЗДІЛ 2

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ВЕГЕТАРІАНСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

2.1. Компаративний аналіз досліджень вегетаріанського досвіду

Гуманізація споживчої сфери та глобальні кліматичні зміни не тільки зумовили появу розумного (раціонального) споживання та екомаркетингу (поширення «зелених» ідей) [41], а й стали латентним рупором у популяризуванні вегетаріанської практики. Зараз науковці фокусують свою увагу на вивченні споживчих амбіцій людства та потенціалу застосування альтернативних практик харчування по всьому світі. Зокрема у спеціальному проекті Євробарометру «Making our food fit for the future – Citizens` expectations» (2020 р.) зустрічаються індикатори вимірювання, пов'язані з вегетаріанством (рослинною їжею), з метою виявлення впливу органічного споживання на життєві сфери індивіда [68]. Тому розгортається чимало статистичних розвідок щодо вимірювання кількості практикуючих вегетаріанців, визначення особливостей складу їхнього раціону чи причин, через які людина обрала дану практику. Але нас цікавить більш сутнісна складова цього явища, яка потенційно вказує на моделі конструювання вегетаріанської ідентичності загалом.

Соціологи різних країн сходяться на думці, що вегетаріанство безсумнівно залежить від соціально-демографічних показників, у більшості випадків маркерованих статтю та освітою. [66]. Гендерний вимір зазначеного феномену вважається доволі аргументованим, адже чимало учених схиляються до думки, що саме вегетаріанство стає викликом маскуліності та навіть сексизму. Так середньостатичний портрет західноєвропейського вегетаріанця це особа жіночої статі, з високою освітою та, здебільшого, ліберальних поглядів [53, с.2]. Ці висновки доповнює дослідження А. Делессьйо-Парсон про вегетаріанство в культурному контексті Півдня, в

якому «барбекю⁶» є культурним кодом латиноамериканської нації [54, с.3]. Так типовим вегетаріанцем цього регіону постає жінка, яка більш толерує цінності такої дієти (як етичні, так і медичні)⁷, а чоловіки проявляють маскуліність навіть у відношенні до такого типу харчування. Водночас дослідниця виокремлює різні стратегії у ставленні до вегетаріанства: пристосування, занепокоєння, збентеження, опір та ворожість [54, с.86]. Часто це зумовлено реакцією зовнішнього оточення: сім'ї, друзів, колег – відповідно чому вибудовуються певні моделі поведінки. До того ж, А. Делессьйо-Парсон виокремлює не тільки практикуючих вегетаріанців та їх опонентів, а й дотичних до них – вегетаріанців з економічних причин (м'ясо є надто дорогим продуктом) та релігійних вегетаріанців (країни Сходу), що відрізняються від європейських вегетаріанців [54]. Хоча вчена не наводить експлікації саме останньому виду, але, на нашу думку, йдеться про специфічні західні глобальні взірці, що включають споживчий вибір та екологічне переосмислення. Соціологиня К. Ашер, досліджуючи американське суспільство, припускає, що до типологізації вегетаріанців варто додавати й тих, хто не вживає курячого м'яса або тих, хто вирішили зменшити споживання м'яса [50]. У будь-якому разі можна сперечатись з подібними класифікаціями, проте така аналогія має бути присутня в соціально-економічному аналізі вегетаріанських практик.

Британські вчені аналізували чи впливає впровадження вегетаріанського меню в університетські їдальні на харчовий вибір студента (чи викладача). Було виявлено, що продажі м'ясних страв справді зменшились на противагу рослинним (що зросли вдвічі), що може свідчити про певний потенціал модифікації сфери громадського харчування. Проте чи зумовлено це зацікавленістю саме до такої дієти, чи ціновою політикою (рослинні страви часто є дешевшими) чи просто випадковістю достеменно не з'ясовано. Справедливо зауважити, що фактор наявності тих чи інших страв

⁶ Оригінальною «asado».

⁷ Хоча частина з них досі готує традиційні м'ясні страви для сім'ї.

у закладах такого типу (їдальні, кафе з самообслуговуванням тощо) часто може бути вирішальним [60].

Різноманіття вегетаріанської дієти породжує не лише широту вибору, а й низку ідентифікацій. Американський дослідник Т. Дітцом з'ясував у ході телефонних опитувань, що всі респонденти ідентифікують себе вегетаріанцями, незалежно від того який його тип вони сповідують. Так вегани й ті хто вживає час від часу м'ясо (куряче) чи рибу - називали себе вегетаріанцями [55]. Пояснення цьому: стійкість традиціоналістської основи вегетаріанства, коли усіх об'єднує одна ідея – не вживати м'ясо, отримане насильницьким методом. І хоча зазначена дієта видозмінюється під внутрішні переконання людини, Т. Дітц пояснює, що це нормально коли відбувається модифікації у вегетаріанській практиці. Вони, як правило, спричинені вимогами часу, є новітніми і більш підлаштованими під сучасний стиль життя. На нашу думку, маються на увазі переконання медичного характеру (з метою оздоровлення) або ж спроби знайти себе у відтворенні цієї ж практики.

Контраверсійними, вище вказаним висновкам, видаються підсумки дослідниці С. Креммель, яка вивчаючи вегетаріанські ідентичності, виявила, що серед її респондентів спостерігається «слабка ідентифікація», але вона ніяк не впливає на тотожність себе до вегетаріанської групи позаяк не є обов'язковою [62, с. 40]. Самоідентифікація посилюється у випадку соціальних інтеракцій з м'ясоїдами (meat-eaters) і є цікавою з точки зору взаємодії, яку С. Креммель експлікує як «позагруповий дискурс» [62, с.43]. Йдеться про те, що вегетаріанці чітко регламентують власні символічні кордони, якщо м'ясоїди нівелюють їх погляди з різних причин. Водночас, останні можуть часом приймати уявлення вегетаріанської ідентичності, яка може їх детермінувати як «моральних невігласів» [62]. А. Ліндквіст своїм дослідженням теж довела, що критерій вегетаріанства у більшості випадків відіграє свою роль під час групової взаємодії. Соціологиня виділяє два типи відносин: вегетаріанці-вегетаріанці, вегетаріанці-м'ясоїди і досягає

твердження, що значна частина вегетаріанців легше адаптується у перших відносинах, адже має можливість самовиразитись у новому оточенні, чого можливо не було досягнуто досі [63]. На нашу думку, відносини «вегетаріанці-м'ясоїди» дозволяють людям не тільки здобути новий досвід, який так чи інакше проявиться у їхній взаємодії, а й сформувати уявний образ про себе. Різноманітність такої взаємодії не встановлює опозиційні відносини між членами обох таборів, а формує нові віяла у вегетаріанських харчових тенденціях. Безперечно, не варто заперечувати наявні розбіжності між прихильниками і опонентами такої дієти, але є ряд факторів, які їх можуть зближувати і саме це видається цікавим з наукової точки зору.

Не можна упускати і те, що конфлікти (латентні) виникають і в межах вегетаріанської групи. Е. Черрі (Шеррі) у ході власної якісної розвідки⁸ дослідила, що вегетаріанство може встановлювати ієрархію у контексті ціннісно-споживчих переконань своїх прихильників. Внаслідок чого формуються два табори, які Е. Черрі називає «punk vegans» і «nonpunk vegans» [52, с. 2], які мають чимало розбіжностей. Перші – вегетаріанці, що дотримуються суворої дієти, є активними акторами своєї групи та є рішуче налаштованими (часто радикально) відносно дій та поглядів, які вони не поділяють. Представники другої групи також підтримують обмежений тип харчування, але є більш поміркованими у своїх гаслах та діяльності. Дослідниця не дарма обирає такі маркери, запозичені з субкультур, бо як панки, так і вегани обирають яскраве самовираження та керуються визначеним світоглядом, але не це є вирішальним, а розгортання цілого соціокультурного руху загалом [52, с.83].

Соціальна інтеракція не тільки розширює нові зв'язки, але і призводить до формування власного статусу вегетаріанця. Недарма зазначав П. Кеплен [51], що вегетаріанські правила дедалі більше стають соціальними і перетворюються на своєрідний індикатор самовизначення для вегетаріанця. Так «колишні вегетаріанці» теж можуть позиціонуватись як вегетаріанці,

⁸ Було опитано 24 респонденти-вегани.

наприклад, при умові відмови суто від свинини чи яловичини [51]. Варто пам'ятати, що самоідентифікація може відбуватись не тільки крізь призму харчового раціону, а через зміну свідомості, тому цінності, переконання, мотиви служать конструктором для споживчої поведінки вегетаріанця.

В Україні про вегетаріанство почали говорити відносно недавно. Вітчизняна соціологиня О. Куниця аналізувала вегетаріанство крізь призму медичних аспектів позаяк воно має багато переваг, проте здоров'я не було основним фактором включення у спільноту. Так респондентами⁹ зазначались морально-етичні причини, релігійні чи філософські, здоров'я ж було скоріше допоміжним елементом. Цікаво, що економічні передумови не вказав жоден опитаний [26, с.64-65]. Проте, на жаль, на теренах вітчизняної науки це єдиний приклад використання якісного аналізу щодо цієї проблематики. Позитивною рисою є те, що збільшується інтерес до вегетаріанства, хоча й дослідження носять переважно кількісний характер, і не з'ясовують причинно-наслідкових зв'язків. Так Київським міжнародним інститутом соціології та ГО «Відкриті клітки» було проведене панельне дослідження щодо виявлення практикуючих вегетаріанців в Україні (2017, 2019р.) [23]. Згідно отриманих результатів, кількість українських вегетаріанців станом на 2019 р. сягає 2,5 млн осіб (збільшилася на 1,9% і становить 7,1%). Тільки 8% вказали негативний вплив такого типу харчування на людський організм. Цікаво, що прихильників спостерігається більше в південно-східних та центральних регіонах України, що підтверджує проведена нами діагностика Google Trends (див. додаток Б) по вимірюванню частоти пошуку кейсів «вегетаріанство» у зазначеній системі протягом 2021 року. Так лідером є Крим, Херсонська та Одеська, далі йде Запорізька та Львівська області. Проте парадоксальним видається таке зауваження: якщо вводити в пошук українською мовою «вегетаріанство», то вона займає лише 20% пошукового обсягу зазначеного терміну на противагу російській його інтерпретації. Цей показник характерний лише для міста Київ, можливо, через те, що саме там

⁹ n=50.

зосереджені ключові вегетаріанські громадські організації чи протестні осередки. Фактично, можна припустити і певну гіпотезу: прихильників вегетаріанства більше серед російськомовного населення, що підтверджується регіональним розподілом. Також варто зауважити, що точкові піки популярності терміну припадають на серпень-листопад і, на нашу думку, залежать від проявів вегетаріанської діяльності. Мова йде про те, що саме у цей період проводяться мітинги, святкування Дня вегетаріанця та вегана (1 жовтня / 1 листопада), позаяк у зимовий період спостерігається певний спад активності, що і демонструють пошукові тенденції.

Таким чином, учені усього світу по різному підходять до вивчення проблематики вегетаріанського типу споживання: від дослідження «обличчя»¹⁰ вегетаріанця до розгляду його ідентичності, на яку впливають зовнішні (соціальні інтеракції, традиції, суспільство), і внутрішні (переконавання) фактори. Значна увага до вегетаріанства пояснюється поширенням гуманістичних західних паттернів, що підлаштовуються під культурні особливості буття.

Підсумком проведеного компаративістського аналізу є те, що усі вище зазначені дослідження мають спільні риси – акцентування на етичній та оздоровчій складовій вегетаріанства, його неоднорідній природі та великими перспективами у предметному полі вивчення цього феномену.

Трансформація суспільних поглядів на веганство: випадок в європейських країнах та Україні

Багатоплановість вегетаріанського дискурсу дозволяє вивчати його похідні течії як автономно, так і крізь його призму. Веганство може розцінюватись як окрема субкультура, яка не передбачає внутрішніх ціннісних трансформацій, що спричинюється мораллю, етикою чи релігією, на протипагу вегетаріанству [53, с.19]. Роботи, що аналізувались вище, не

¹⁰ Середньостатичного портрету.

розмежовували вегетаріанство з веганством, бо рідко трапляється те, що індивід починає одразу радикально практикувати сувору дієту (веганство) без попередніх спроб відмови від м'яса. Проте різні передумови зумовлюють переоцінку цієї константи. Зокрема, в останні десятиліття загострюються проблеми вирішення кліматичних змін, жорсткої експлуатації тварин, неконтрольованої фермерської діяльності, що згубно впливає на довкілля [50]. Провідні міжнародні організації (як Організація Об'єднаних Націй, харчові чи екологічні корпорації наприклад) проводять чимало досліджень у цій області аби зменшити деструктивний вплив тваринництва (на навколишнє середовище чи здоров'я)¹¹, зокрема, все що стосується експлуатації та споживання м'яса. Веганство в цьому контексті є допоміжною стратегією у вирішенні глобальних питань, бо основною метою передбачає зменшення обсягів тваринної експлуатації і пошук альтернативних гуманних шляхів модифікації такого виробництва (наприклад вироблення штучного м'яса чи сиру, заборона використання хутра тощо) [70].

Вище зазначені проблеми зумовили своєрідність європейського веганства у порівнянні зі східним¹² його витоком. Країни з розвинутою економікою, серед яких Великобританія, Німеччина, Австрія, Ізраїль, Лісабон¹³, фіксують збільшення кількості прихильників вегетаріано-веганських практик і реагують на такий запит [24]. Безумовно, веганство перебуває на різних стадіях розвитку та прояву в кожному суспільстві. Кейси Великобританії та Німеччини видаються цікавими з точки зору стрімких підприємницьких тенденцій у цьому полі, що є результатом соціального попиту (запиту) на альтернативний тренд. У цьому контексті варто згадати й Україну, яка будучи частиною європейської спільноти також приймає таку тенденцію, і яка на нашу думку, має соціокультурні передумови розвитку

¹¹ Тваринництво продукує збільшення парникових газів в атмосфері, а м'ясо може викликати рак (хоча достеменно це недоведено).

¹² Релігійного характеру.

¹³ Відсоток прихильників складає 9-10%, проте веганами є менша половина.

веганства та продукує «нові» явища. На основі авторської пошуково-аналітичної розвідки було розглянуто особливості веганського дискурсу у трьох країнах – Великобританія, Німеччина та Україна (див. Таблицю 2.1.1.).

Таблиця 2.1.1.

Сучасний стан веганства в Великобританії, Німеччині та Україні

1. Соціокультурне тло	Кейс у Великобританії	Кейс у Німеччині	Кейс в Україні
Наявний історичний бекграунд	Перша веганська спільнота з'явилась у 1948 році, зокрема події Другої світової війни зумовили поширення рослинного харчування.	Післявоєнні часи Першої світової роки зумовили поширення рослинного харчування, 1933 – рік інституціоналізації веганства [61].	Веганське товариство діяло у Києві на початку ХХст. Та налічувало два підрозділи; згодом випустили тематичний журнал [42].
Національна гастрономічна традиція	Ростбіф, пудинги з молочних продуктів, класичний англійський сніданок (із сосисками та беконом), сендвічі.	Баварські ковбаски, свинина, шніцель – в цілому м'ясні страви.	Сало, борщ зі свининою, вареники зі «шкварками».
Альтернативний (веганський) погляд на традиційні страви	Безглютеновий ананасовий пудинг, різдвяний пудинг із сухофруктами, англійські сконе (пісні булочки з полуницею), блумер (безглютеновий	Веганські сосиски, портобелло (грибний замітник м'яса), вестфальський пудинг (з пумпернікелю ¹⁴), яблучні пельмені [17].	Більшість пісних страв: деруни, овочеві супи (гарбузовий суп), рагу, страви з тофу, хумусовий паштет,

¹⁴ Житній хліб.

	хліб), пастуший пиріг з тофу, ожинний коблер (запіканка).		вівсяне печиво, житній хліб тощо.
2. Індикатори			
Кількість веганів	2,1% (станом на 2019 р.) [61].	2,3% (станом на 2020 р.) [58].	2% (станом на 2019 р.) [23].
Орієнтовний рік початку масового поширення веганської практики	2014 р. – пов'язують із заснуванням і діяльністю некомерційної організації «Veganuary»	2013-2014 рр.	Останнє десятиліття.
Характер (тип) веганства	Етичне веганство	Скоріше політичний (з ліво-екологічних позицій партії «зелених»).	Етичне та екологічно обумовлене
Стратегії популяризації	1) Рекламні кампанії: «Great Vegan», «Great Vegan University Challenges» [61]. 2) Акція «30 Day Vegan». Святкування Дня вегана (з 1994 р.) 3) 2019 р. проголошено Роком веганства. , фестиваль «VegFest»	1) Кулінарні веганські шоу – «VegiTV» [17] 2) Найбільший веганський літній фестиваль 3) Створення гасла «Берлін – веганська столиця світу» як туристичний маркетинг.	Створення проекту UA Plant Based з метою популяризації веганського харчування (2021 р.) [18]; проведення всеукраїнського «Вегантуру», запуск освітньої платформи «Веган Челендж». Фестивалі веганської культури «Kyiv Vegan Boom» [30] та «Ні риба, ні м'ясо» (Львів); веганські пікніки у

			Львові,
Діяльність	Левову частку діяльності проводить The Vegan Society, що охоплює усі сфери соціального життя.	Експериментальне переведення берлінських студентських їдалень на веганське меню [38].	1) 2007 – 2021рр.: розгортання акцій протесту ¹⁵ 2) 2016-2019 рр.: створення громадських організацій ¹⁶
Економічні та підприємницькі тенденції	1) Broadway Vegan Market – перший продовольчий веганський ринок 2) обсяги продажів веганської продукції зростають (на 1,500% в 2017р.),	1)Збільшення виробництва веганської продукції на 37%(станом на 2020 р.). 2)Найбільші національні виробники м'яса пропонують його заміники (штучне м'яса) 3)Більшість фаст-фудів пропонують рослинні бургери (зокрема МС Donalds).	1) «Рослинні понеділки» в закладах харчування 2) Веганські секції в супермаркетах. 3) Поширення на ринку Beyond Meat (штучного м'яса) та інших веганських стартапів.
Кількість зареєстрованих торгових марок з лейблом «vegan»	14 262 (2019 р.) [37].	29% від усіх продовольчих товарів (2020 р.) [58].	140 (2020 р.) [31].
Кількість веганських ресторанів	122 (станом на 2020р.) [21].	571 (станом на 2020р.) [22].	18 (станом на 2020 р.) [16].

Слід зазначити, що до уваги взято лише окремі факти, які досить повноцінно висвітлюють змістовний аспект аналізу. Згадані країни демонструють значний прогрес у впровадженні веганських практик завдяки

¹⁵ Акція "Подивись в очі своїй шубі" (2007р.).

¹⁶ ГО "Єдина планета" / ГО "Відкриті клітки" / ГО "Кожна тварина"

збільшенню їх прихильників. Незважаючи на спільні риси, тип веганства залежить від суспільного усвідомлення, тому все-таки вирізняється. Для українського виміру актуальними постають питання етизації людського буття в екологічній сфері [39]. Свідченням цього може бути дослідження, присвячене 30-літтю Незалежності України, соціологічної групи «Рейтинг» – «Покоління Незалежності: цінності та мотивації»¹⁷, вивчаючи усвідомлення та стильові життєві практики було виявлено, що «покоління Незалежності найбільш відкрите до змін» [43, с.34], зростає рівень зацікавлення до екологічних проблем (19%), здорового способу життя (36%) [43, с.108], що прямопорційно впливає на процеси переосмислення.

Характерним є те, що стратегії поширення веганства в країнах фактично ідентичні і реалізуються у пропагуванні ідей або простестній діяльності. У цьому контексті можемо розглядати легітимацію, що проводиться через різні соціокультурні події (фестивалі наприклад) чи через покупки веган-продукції у супермаркетах. Також показовим є збільшення частки веганських закладів харчування: від елітних ресторанів до фаст-фуду. І взагалі варто відзначити закономірність, виражену у трьох країнах, що з кожним роком зростають кількісні показники поширення веганських практик.

2.2. Особливості вегетаріанських дискурсів в онлайн-просторі

Глобалізація щоразу набирає нових обертів та форм, і як зазначає американський політолог Закарія Ф., стає «цифровою» [19, с. 160] адже спостерігається не тільки стрімкий розвиток Інтернету, а й посилюються межі його впливу. Сьогоднішні умови, коли людство проживає важкі часи пандемії Covid-19, докорінно змінили усі сфери людського буття внаслідок чого віртуальна сфера стала серйозно конкурувати з реальною. Онлайн-

¹⁷ N=20тис. респондентів. Часові рамки проведення: липень-серпень 2021. Метод: телефонне інтерв'ю. Залучено усі області, окрім окупованих територій Донбасу та Криму.

платформи фактично не мають встановлених меж і виходять на глобальний рівень комунікації, адже інформація безперервно поширюється і перетинає національні кордони [Там само.]. Оскільки сучасна людина проводить левову частку в онлайн-просторі, вона проходить альтернативний етап соціалізації.

Формування вегетаріанського онлайн-дискурсу видається цікавим процесом, адже потенційно може впливати на самого вегетаріанця та відкривати йому нові форми прояву своєї ідейної чи споживчої зацікавленості. З огляду на це, був проведений контент-аналіз вегетаріанських онлайн-ресурсів у платформі Facebook: локальна група «Львів веганський»¹⁸ та всеукраїнська «Вегани. Вегетаріанці. Сироїди України»¹⁹ за період 2020-2021рр (близько 2000 дописів). Ці спільноти були обрані випадковим чином, на основі введення в пошуковій системі Facebook маркера «вегетаріанство» та найбільшої кількості учасників груп²⁰. Загалом, мова йде про активістські групи, інфоресурси, що висвітлюють аспекти етичного, екологічного і здорового харчування та способу життя. Відповідно основне змістовне навантаження комплексно охоплює категорію вегетаріанства з усіма його альтернативними варіантами.

Першочергово, було виділено загальні категорії аналізу з похідними субкатегоріями, що змістовно відображують контент аналізованих спільнот. Умовно кажучи, стратегія висвітлення вегетаріанської тематики відбувається у формі ідейного пропагування, порад та практичній діяльності її прихильників. Якщо розглядати першу категорію, то у ході кодування є виявленим той факт, що основні меседжі пропагуються через ілюстровані зображення (як-от «тварини наші друзі», «люди не можуть відбирати право на життя усіх тварин без винятку чи застосовувати будь-яку іншу експлуатацію щодо них») та через приклад наслідування відомих зірок-

¹⁸ <https://www.facebook.com/groups/LvivVegan>

¹⁹ Vegans. <https://www.facebook.com/groups/vegansinukraine>

²⁰ Слід зауважити, що ми не брали до уваги зарубіжні спільноти, які є найбільш чисельними, а зосередились на вітчизняних.

вегетаріанців, чії інтерв'ю чи пости у соцмережах стають справжнім мейнстрімом²¹, другим за важливістю посідає пізнавальний контент, що стосується наукових статей, фільми ж (практично документальні чи фантастичного жанру) є менш поширеними у частоті згадувань. Варто відзначити і дописи демонстрацій вуличного мистецтва (графіті зі слоганом «Go Vegan», посилання на QR-коди спільнот) у містах України (Київ, Львів, Харків), що стали новинкою останніх двох років. Сучасною альтернативою постає залучення цифрових платформ, як-от онлайн-курси/вебінари, з метою навчання майбутніх вегетаріанців усім нюансам практики.

Категорія порад стосується рекомендацій щодо здоров'я, харчування та купівельного (споживчого) досвіду. Цікаво, що дописи раціону прихильників майже в 1,5 рази перевищують публікації щодо здоров'я. Можливо, це зумовлено тим, що частина інформації не висвітлюється у формі прямих порад та обміні досвідом щодо вживання вітамінів, медикаментів чи певних обмежень (у коментарях), а має латентні прояви, зокрема, у відеороликах (зміст яких не піддавався аналізу). Обговоренню піддавались теми Covid-19 та незначна частка вакцинації: насамперед це дискусії щодо того впливу рослинної дієти на перебіг захворювання (коронавірус), в яких наводились контраргументи м'ясоїдству (хоча статистичної інформації про кількість хворих вегетаріанців та м'ясоїдів немає). Цікавим видається те, що згадки про вакцинацію переважно негативні і можна сказати, що багато практикуючих вегетаріанців є її противниками. Тематика харчування висвітлюється більш нейтрально – крізь призму рецептів та пошуку аналогів конкретних продуктів. Масовими є публікації з приводу купівлі тих чи інших вегетаріано-веганських продуктів. До прикладу, учасники групи часто запитують де купити певний продукт (здебільшого це стосується їжі), де знаходяться вегетаріанські секції в супермаркетах та які відповідно обрати там торгові марки. Ще одна дотична тенденція, це поява новітнього дискурсу – використання біотехнологій у

²¹ Термін, що вказує на певну унікальну тенденцію в якійсь площині.

харчовій сфері внаслідок чого штучне м'ясо вже доступне в Україні. Хоча конотації доволі неоднозначні, адже спостерігається як і позитивна, так і негативна оцінка (скептичне ставлення). Карантинні часи популяризували доставку їжі (замовлення онлайн), що майже досягнула показника обговорення ресторанів та їхнього меню (вегетаріано-веганських позицій) у групі: так учасники надають актуальні поради щодо нововведень закладів харчування чи поповнюють «чорний список» гастрономічного сектору.

Остання категорія (діяльності) висвітлює вегетаріанську практику вже на рівні соціальної взаємодії, адже включає субкатегорії, орієнтовані на масовість. Волонтерство, згідно авторської логіки, стосується допомоги звіриним притулкам і подібні спільноти заохочують будь-яку ініціативу (але лише раз-два на місяць). Відтак найбільшу частоту згадувань мають соціальні акції, а саме: пікети під фермами, «м'ясними» ресторанами, акції протесту під Верховною Радою чи міською радою (як-от у Львові). Мова йде про висвітлення або заклик приєднатися до «маршів» за відстоювання права тварин, еко-ідей аби привернути увагу влади та громадськості. Відповідно наступною є одиниця висвітлення політичних ініціатив, що стосується законопроектів України та інших країн у цій сфері (проте відсутня у розрізі аналізу львівської спільноти). Ще одним елементом є субкатегорія дозвілля, що якнайкраще демонструє як вибудовуються соціальні зв'язки у спільноті. Зокрема, плануються святкування Дня вегетаріанця/вегана (1 листопада), тематичні пікніки, фестивалі (обидва явища найбільш характерні для Львова) – з безпосереднім залученням учасників групи²². І свого поширення набули комерційні оголошення, зокрема у період карантину, в яких безпосередньо учасники групи пропонують свої послуги продажу вегетаріано-веганської продукції.

Левову частку дописів (а це 3-4 публікації в тиждень) в онлайн-спільнотах належить кліматичній тематиці. Так вегетаріанці обговорюють

²² Слід зазначити, що у період пандемії Covid-19 «вегетаріанські» святкування часто переносились у силу об'єктивних причин.

питання порятунку планети: проблеми пластику, сортування сміття (як мейнстрім останніх років), кліматичні зміни, забруднення ґрунтів, водою, атмосфери тощо. Суть подібних питань зводиться до ідеї – «саме ми врятуємо світ – дивіться як ми вже це робимо». Мова йде про те, що вегетаріанці дотримуються думки, що допомогти людству (планеті) можна лише змінивши свою споживацьку поведінку. Вживання молочно-м'ясних продуктів не виправдовує задоволення базової потреби індивіда у такому випадку. Аргументація зводиться і до шкідливості промислових тваринних ферм чи великих сільськогосподарських комплексів, що не тільки експлуатують тварин та навіть землю, а й викидають небезпечний парниковий газ – метан. Вегетаріанці зауважують, що такі виробництва є джерелом трьох парникових газів – метану, діоксиду азоту та вуглекислого газу. А вирубувати для потреб тваринництва цілі площі лісів є нерозумно і невиправдано. Саме тому рослинна їжа та відмова від експлуатації тварин є прерогативою у боротьбі з екологічною катастрофою у світі.

Якщо відслідковувати тональність комунікації в коментарях, то загалом у вегетаріанському онлайн-просторі не спостерігається тенденція радикального спрямування, чого б можна було очікувати на перший погляд. Проте, було зафіксовано прояви різких висловлювань, негативної конотації, наприклад як: «ви вживаєте трупів», різкі емоційні вислови тощо. Когнітивний дисонанс викликає термін «живодер», який не сприймається вегетаріанцями як образа, скоріше як факт, тому було важко надати оцінку тональності такого вжитку. Не слід назвати це закономірністю, адже учасники мають бути толерантними відносно інших (що є правилом спільноти) і засудження «не своїх»²³ набуває саркастичної форми і відбувається швидше з підтекстом у тих чи інших публікаціях, аніж напяму. Дослідження цього аспекту ще потребує доопрацювання, адже це лише поверхнєве судження.

²³ Мається на увазі не вегетаріанців.

Таким чином, вегетаріанський дискурс ефективно використовує соціальні медіа з метою популяризації гуманного споживання та альтернативної гастрономії. Він корелює з поняттями «етика», «рослинна дієта», «еко» та «розумне споживання». Тематика вегетаріанських онлайн-спільнот дуже різнобічна. З одного боку, використовується яскраво виражене пропагування вегетаріанських слоганів в актуалізованій творчій формі, висвітлюються аспекти дружнього поводження з усіма тваринами, дбайливе ставлення до довкілля; відбувається суб'єктно-суб'єктний обмін корисною інформацією від теми здоров'я та користі рослинного харчування до вироблення стратегій і шляхів самоорганізації спільноти. З іншого боку – протестні акції, політичні ініціативи, та, зрештою, прагнення глобалістичних перетворень.

З огляду на це, підсумуємо наведенням авторської типології дописувачів у віртуальних вегетаріанських спільнотах: **новачки-вегетаріанці/веганці** (профани, найчастіше звертаються до порад) , **вегетаріанці-наставники** (діляться досвідом, допомагають новачкам в адаптації до дієти), **потенційні вегетаріанці** (мають зацікавлення до дієти, тому використовують онлайн-групи в якості наочного інформаційного ресурсу), **екоактивісти** (використовують онлайн-платформу з метою популяризації екологічного руху) та **м'ясоїди** (парадоксально, але є частка провокаторів, що нівелює у дописах/коментарях вегетаріанську ідею).

2.3. Специфіка вегетаріанської культури споживання (на прикладі м. Львова)

У сучасному світі вегетаріанство невід'ємно включає харчовий досвід (вживання рослинної їжі) та споживчий (повсякденні купівельні практики), який індивід реалізує в межах своєї діяльності та на рівні соціальних інтеракцій. Доречно очікувати інтеграцію цієї течії у повсякденний простір індивіда, що складає собою багатогранну систему різноманітних установок.

Розуміння особливостей соціальної реальності практикуючого вегетаріанця може допомогти виявити фундаментальні риси вегетаріанства як і з позиції типу споживання, так і в якості соціальної практики.

З огляду на це, було проведено авторське соціологічне дослідження (Див. Додаток В), метою якого було виявлення основних детермінант, що становлять специфіку повсякденної практики вегетаріанців. Задля його реалізації було здійснено триангуляцію методів, із залученням якісних та кількісних методик аби отримати більш детальну картину дослідження. Польовий етап роботи здійснювався наступним чином: спершу було застосовано якісну методологію – глибинне біографічне напівструктуроване інтерв'ю з елементами наративу. Це свого роду розвідка на те аби скоректувати або ж розширити робочі гіпотези чи отримати змістовне підґрунтя для подальших кроків. Вибіркова сукупність у цьому випадку становить п'ять інтерв'ю, що є достатньо для отримання всієї необхідної інформаційної насиченості та уникнення повторюваних фактів. Конструювання вибіркової сукупності полягає у використанні принципу «снігової кулі», що передбачає випадковий відбір першої порції респондентів з подальшим включенням у вибірку тих, кого вкажуть раніше опитані учасники (оскільки досліджувана група дещо важкодоступна). Доповнюючим завершальним методом було залучення кількісних технік отримання інформації. Так вирішено провести онлайн-анкетування із застосуванням Google-форми. Вибіркова сукупність становить 88 респондентів (зі 170 можливих) і вважається нами коректною в межах дослідницького аналізу. Оскільки, особливістю конструювання вибіркової сукупності є використання методу доступної вибірки та цілеспрямоване обрання учасників спільноти «Веган_ки Львова»²⁴ у Telegram-каналі, оскільки це один із небагатьох локальних осередків прихильників вегетаріанства (згідно авторського попереднього пошукового досвіду). Часові рамки дослідження: серпень-вересень,

²⁴ ТРЕБА

Слід зазначити, що ми розглядали вегетаріанський досвід у контексті індивідуального та соціального виміру. Так, передусім, необхідно було з'ясувати причинно-наслідкову структуру індивідуальних ціннісних установок. Відповідно ключове місце в ієрархії індивідуального досвіду посідають мотиви, внаслідок яких відбувається зацікавлення вегетаріанською дієтою. Респонденти під час інтерв'ювання зазначали наступні мотиви, що перелічуються на підставі частоти згадування: етичні/гуманістичні – моральні переконання, що засуджують людську жорстокість щодо тварин та екологічні – відносно нові ціннісні альтернативи, стосуються прагнень захисту довкілля. Фактор здоров'я – згадав один респондент, що дає нам підстави вважати, що рослинна дієта не завжди зумовлюється фізичним станом. Такі відповіді є свідченням того, що характер вегетаріанства зумовлений ціннісними поглядами, що містить як питання гуманізації людського буття, так і його екологічної свідомості. Стан здоров'я не був вагомим у цьому випадку (можливо через те, що у респондентів немає таких проблем), тому що респонденти скоріше згадували його в контексті позитивних наслідків практикування вегетаріанством.

Результати кількісного опитування демонструють, що більшість респондентів (84% відповідей) визначає моральність споживання ключовою причиною, проте 15% відповідей фіксують іншу мотивацію - спробувати щось нове і лише 1% - вказав на екологічні переконання. Вирішальну роль у такому випадку відіграють джерела отримання інформації про вегетаріанство. Узагальнивши результати обох методів, можемо виокремити такі основні канали:

- соціальні мережі (Facebook, Instagram, Youtube);
- Інтернет-ресурси (здебільшого пошукова система Google): наукові статті, дослідження;
- особистий досвід знайомих вегетаріанців.

Крім того, була виявлена тенденція (репрезентативна для нашого дослідження) залежності мотиваційного вибору від джерела отримання

інформації. Наприклад, етичні переконання вказували ті респонденти, які дізналися про вегетаріанство з онлайн-ресурсів (переважно це дослідження активістів, документальні фільми), а ті, хто вперше почув вегетаріанство від своїх друзів (цікаво, що ніхто не має практикуючих родичів вегетаріанців) вирішує відкрити нову для себе систему харчування. З огляду на це, можливі дві подальші тактики розвитку подій: практикування вегетаріанством залишається на рівні зацікавлення або воно переростає в усвідомлений споживчий вибір для індивіда.

Відповідно, гіпотеза-підстава про те, що *цінності та етичні переконання є часто прогностичними у формуванні споживчого вибору індивіда частково підтвердилась*. Тоді як висунута гіпотеза-наслідок: *масове споживання призводить до девальвації цінностей духовної сфери, тому вегетаріанство поки не може стати вирішальним у споживчому виборі індивіда (мова йде не тільки про харчування) була спростованою*: «Мені виходить бути вегетаріанкою, я собі відкрила новий світ, в якому мої покупки вже залежать виключно від мене, а не реклами.» (Оксана, 22 р., студентка).

Встановлюючи питання часового досвіду практикування вегетаріанством серед наших респондентів, маємо наступні висновки: результати якісного опитування встановлюють рамки 2 – 6 років, дані ж кількісного вимірювання фіксують межі від півроку до 4 років. На нашу думку, це зумовлено відмінностями вибіркової сукупності у розрізі отримання інформації. Йдеться про те, що ми припускаємо, що онлайн-спільноти (по типу нашої досліджуваної групи) щоразу розширюються новими представниками практики вегетаріанства. Маємо підстави припускати, що є учасники, які відносно давно сповідують вегетаріанський тип харчування, і, відповідно, ті, хто розпочав нещодавно цей шлях. Як правило, саме останні є найбільш активними дописувачами у таких спільнотах (з власного авторського досвіду).

Цікаво, що раціон досвідченого вегетаріанця у цьому контексті відрізняється від меню новачка. З одного боку, це видається логічним, адже процес ознайомлення з усіма нюансами практики може відбуватись роками, як зазначають респонденти. З іншого боку, якщо спостерігається справжня зацікавленість та висока вмотивованість, то цей процес може в рази прискорюватись та якісно відбуватись. Це твердження стало очевидним після проведення вторинного аналізу текстів (транскриптів) і може виокремлюватись окремою гіпотезою у подальших наукових розвідках. Оскільки у нашому емпіричному контексті було важко виміряти цю тезу в умовах онлайн-опитування.

Варто розкрити особливості вегетаріанського раціону крізь призму буденності, факторів його формування та через наявні соціокультурні умови. В українському соціумі побутує думка, що раціон вегетаріанця є «бідним», а самі вони у буквальному розумінні втомлені. Проте у ході дослідження було з'ясовано, що вегетаріанське меню на стільки багате та різноманітне, що зазначений стереотип просто є безпідставним. Відтак, серед респондентів глибинного інтерв'ювання фіксувались позитивні конотації у характеризованні своєї повсякденної практики. У цьому випадку розглядалися купівельні практики та приготування їжі. «Львівський простір робить моє вегетаріанство щасливим: я заходжу в Сільпо і знаю де моя веган-продукція, потім веду своїх знайомих в Green і кайфую як вони наминають тофу, а потім ми всі йдемо в еко-лавку по торби», – так описує локальні умови респондент Павло (25 р., студент). Власне усі зазначали хороші передумови задля практикування вегетаріанства у м. Львові. Соціокультурний простір сприймається опитаними позитивно внаслідок особливостей локальної ментальності – відкритість жителів регіону, людяність тощо. Зауважимо, що це всього лиш суб'єктивні оцінки, проте саме їх вказали респонденти. Крім того, ніхто з опитаних не вказав на труднощі з приготуванням їжі, лише поодиначо фіксувались труднощі зі зміною звичок та поведінки під час застіль.

Проте серед кількісного опитування було виявлено дещо іншу інформацію. Так 57% відповідей вказує на негативні оцінки локальних умов для проведення власної вегетаріанської діяльності, що проявляється у відсутності певних специфічних товарів, тривалість пошуку рослинних продуктів на полицях магазину, високи ціни у закладах вегетаріанського спрямування. Можливо, саме ця вибіркова сукупність має низькі джерела доходу (зокрема стипендія), тому і виражається така оцінка. Характеристика раціону є більш нейтральною: 69% вказали, що урізноманітнили щоденне харчування, 26% – використовують недорогі альтернативи, проте є частка тих, хто потребує додаткової допомоги в адаптації до вегетаріанського типу споживання.

До речі, зважаючи на можливу нестійкість практикування вегетаріанства внаслідок цілої низки причин, ми запитали: «Чи виникали у Вас ситуації, коли Ви відмовлялися від вегетаріанського типу харчування? Чому?». Отримані результати вказують, що майже в усіх респондентів (якісного та кількісного опитування) спостерігалися подібні випадки. Здебільшого, це відбувалося на родинні святкування. Відповідно, можемо спробувати пов'язати таку тенденцію з часовим досвідом практикування вегетаріанством (вибудовується теза: чим триваліший він є, тим стійкішим буде і дотримання альтернативного харчування).

Тому гіпотеза-підстава: вегетаріанство є економічно виправданим для людства, проте не для самого індивіда – **здебільшого підтвердилась**, а гіпотеза-наслідок: студенти як представники економічно нестабільної групи можуть практикувати ситуативне вегетаріанство – **повністю підтвердилась**.

З огляду на це, доцільно розглянути специфіку комунікації вегетаріанців як одне з одним, так і з іншими. Загалом варто відзначити тенденцію сприйняття та розуміння вегетаріанців, аніж навпаки. У сучасному соціумі вже не здивуєш у буквальному розумінні інших такими альтернативними практиками, тим паче респонденти зазначали, що здебільшого обговорюють певні суперечливі моменти в невимушеній

обстановці. Так висунута гіпотеза-підстава, що м'ясоїди відіграють значиму роль у вегетаріанській практиці індивіда і так чи інакше, у процесі їхньої взаємодії формуються вегетаріанські ідеали і соціальні аспекти підтримки або ж навпаки, і, відповідно, гіпотеза-наслідок - відносини вегетаріанців з м'ясоїдами не так є опозиційними, а такими які, дублюють стереотипні соціальні ідеї. Тому негативні прояви в інтеракції обох сторін є швидше виключенням, аніж закономірністю і, відповідно, вегетаріанство не може служити фактором погіршення стосунків з оточенням вегетаріанця – є повністю підтвердженою.

Повністю розглядати наскільки реалізується вегетаріанська практика можна в контексті її можливих впливів на індивіда. Нові споживчі моделі здійснюють вплив на індивіда, зокрема і в контексті вегетаріанського спрямування. Серед них базові поняття, серед яких споживання тих чи інших продуктів здебільшого засуджується (хоча в залежності від видів вегетаріанства, морепродукти чи молочні продукти допускаються), а є поняття-табу (наприклад вбивство тварин є насильством і воно засуджується усіма вегетаріанцями). Тому індивід, приймаючи на себе ідеологічні постулати підсвідомо розуміє, що схвалюється, а що ні. І тут цікаво усвідомлювати, що таке схвалення відбувається на двох рівнях – внутрішньому та зовнішньому (соціальному). Це відбувається внаслідок того, що, з одного боку, індивід проявляючи приналежність до вегетаріанства може очікувати свого роду захоплення з боку інших, що він несе певну місію у своєму споживчому виборі. З іншого боку, поведінка диктується внутрішніми переконаннями, тому соціальний контекст лише частково впливає на вегетаріанця. У нашому випадку, респонденти зазначили, що у них не виникало потреби приховувати свій вегетаріанський досвід, тому їхню споживчу поведінку можна вважати «видимою». Проте, слід зазначити, що ця «видимість» носить нейтральний характер і не є демонстративною у своєму контексті.

Звідси виходить, що масовий характер вегетаріанської дієти не спричинений масовими трендами сучасного суспільства. Так запитуючи про мотиви зацікавлення вегетаріанством, жоден респондент не вказав «модну» складову. Цікаво, що учасники дослідження розмежовують здоровий спосіб життя та вегетаріанство в їхній інтерпретації, хоча зауважують, що вони є взаємопов'язаними. Цей аспект варто доповнити тим, що практикуючі вегетаріанці не поділяють принципів консьмеристської поведінки (необдуманого споживання) і все частіше замість мас-маркету користуються секунд-хендами або ж взагалі відмовляються від покупок. Достеменно невідомо наскільки вплинула на це вегетаріанська ідея споживання, проте «ресайклінг» (повторне використання одягу) більшість респондентів з обох опитувань.

З усього вище зазначеного виходить, що вегетаріанський дискурс виходить за межі споживчого вибору і, відповідно, модифікує дозвілля вегетаріанця, його зацікавлення чи хобі, що в майбутньому формує соціальний комфорт. Останній же напряму пов'язаний з оточенням вегетаріанця – чи цікаво перебувати йому з умовно кажучи м'ясоїдами, чи, навпаки, основне коло зацікавлення становлять прихильники вегетаріанства. Усі опитані вказали, що у процесі вегетаріанського досвіду їхнє коло оточення дещо змінилось, або доцільніше сказати, розширилось. Мова йде не про те, що вони припинили чи обмежили спілкування з не представниками вегетаріанської течії, а у зв'язку з новим зацікавленням прагнули більше дізнатися про досвід інших представників спільноти. Вегетаріанство виступає певним індикатором формування спільнот, в основі яких не тільки інтерес, а й спільна мета (можливо у кожного вона інша, але ідея одна).

Вегетаріанство виступає певним індикатором формування спільнот, в основі яких не тільки інтерес, а й спільна мета (можливо у кожного вона інша, але ідея одна). Як складову дозвілля і підтвердження формування нових дискурсивних спільнот, зауважимо, що усі опитані є учасниками тематичних вегетаріанських спільнот: Інтернет-спільнот по вегетаріанству

(веганству), а половина (зокрема 3 з 5 респондентів якісного інтерв'ювання) є учасниками різного спрямування організацій по типу захист тварин, екосвідомості тощо. Хоча не всі відповіли, що готові діяти у продукуванні змін в уявленні інших щодо таких важливих питань як насильницька смерть тварин, жорстоке поводження з ними та як взагалі вписується ідея порятунку Землі у вегетаріанський дискурс (чи притаманна вона всім вегетаріанцям).

Важливим моментом дослідження було з'ясування потенційного впливу COVID-19 на перебіг вегетаріанської практики. Дослідницьку увагу привернули проблеми доступності рослинного харчування (специфічних продуктів, вітамінів, добавок тощо) у період карантинних обмежень. Парадоксально, але ніхто з респондентів (якісного вимірювання) не зіштовхнувся з подібними труднощами – навпаки зазначались дуже хороші тенденції, серед яких виділялась сфера онлайн-замовлень їжі. Саме цей аспект найчастіше вказали і респонденти кількісного вимірювання, до речі, 59% користувались у період ковідних обмежень сервісом доставкою рослинної їжі (не тільки у закладах вегетаріанського спрямування).

Суперечливим видався момент для дослідника в аспекті чи доцільно та коректно з'ясовувати чи перехворіли респонденти на коронавірус. Проте, аби отримати хоч такий і нерепрезентативний результат, було вирішено включити зазначений індикатор в запитальник. Зауважимо, що ці дані не слугуватимуть науковою обґрунтованістю, а носять виключно пізнавальний характер. Отож, серед 1 з 5 респондентів якісного інтерв'ювання перехворів на корона вірус в легкій формі, а дані кількісного опитування свідчать про 20% таких випадків. Знову ж таки, тут включається ряд факторів, які ми не можемо достеменно перевірити: чи підтверджено відсутність хвороби ПЛР-тестами або чи взагалі на такий результат повлияло вегетаріанство, а не період «домашнього карантину».

Таким чином, доцільно всебічно підходити до аналізу вегетаріанського індивідуального досвіду, бо він є дійсно унікальним.

2.4. Місце вегетаріанських практик на українському ринку послуг: оцінка експертів

Вегетаріанство не виникло раптово на теренах українського суспільства. Оскільки ми трактуємо його як соціокультурне явище, то розглядатимемо прояви вегетаріанських практик у розрізі культурсоціологічного осмислення з наслідковими детермінантами. Зважаючи на усю теоретико-методичну базу було вирішено обрати одним з методів реалізації «сильної» програми магістерської роботи – фокус-групову дискусію (а саме Delphy-групи). Це зумовлено тим, що нам необхідно здобути експертну інформацію щодо нашої проблематики, зокрема і з метою отримання прогнозів, що базуються на компетентній колективній думці.

Було розпочато процес процедури фокус-групового дослідження. Зокрема було створено програму, де вказано цілі та завдання, об'єкт і предмет фокус-групи, фільтр-анкету та гайд проведення фокус-групи. Крім того, було прикладено значних зусиль щодо формування складу списку експертів, які б висловили свої думки, та, важливо, і прогнози щодо розвитку вегетаріанського глобального споживання, й обґрунтували би свою точку зору. Так було складено ряд соціально-демографічних індикаторів, які зокрема визначають приналежність до певної поведінки (зокрема і споживчої). Також важливо було забезпечити відносну гомогенність групи, що на думку дослідника, потенційно впливала б на хід розмови. У кінцевому результаті було сформовано групу з восьми осіб (чотири жінки та троє чоловіків) та проведено онлайн фокус-групову дискусію (див. Додаток). Доречно додати, що п'ять з них практикують вегетаріанство (мінімальний часовий досвід – півтора роки, максимальний – сім років п'ять місяців), два – веганство та один експерт (колишній вегетаріанець) не належить до жодної із зазначених течій (але це не стало перешкодою у побудові дискусії).

Вибір онлайн формату є вимушеним, оскільки наші учасники проживають у різних регіонах України та у зв'язку з протиепідеміологічними

заходами це є обґрунтованим. Оскільки технічна частина підготовки є важливою у засіданні фокус-групи, то все було комп'ютеризовано та підготовлено ZOOM-кімнату для зручності входу усіх учасників. Такий формат забезпечив потрібний відео- та аудіозапис дискусії. Мета проведення сфокусованого інтерв'ювання – дослідити проникнення вегетаріанських глобальних практик в українське суспільство (зокрема в український ринок послуг).

У ході фокус-групового інтерв'ювання було окреслено історично-культурні передумови появи вегетаріанських практик. Так учасники дискусії зауважили, що українська гастрономія по своїй сутності є вегетаріанською і такий вигляд вона отримала ще за часів Козаччини. Також має право на існування думка, що наші пращури були переконаними вегетаріанця. Проте детальну обізнаність покрокових етапів розвитку цієї течії в Україні не висловив жоден експерт. Лише згадувались кулінарні книги кінця XIX ст., що містили переважно вегетаріанські рецепти обідніх страв та десертів. «Овочева, молочна та злакова культура, різноманіття фруктів, ягід – ось як характеризується історично справжня корисна, наголошую, українська кухня» (Тетяна, співзасновниця веган-кафе)²⁵. Безперечно, це не може трактуватись абсолютним твердженням, але така версія має право на існування.

Аналізуючи передумови появи вегетаріанської культури споживання на теренах України було виокремлено наступні фактори: розвиток туризму та Інтернету, соціально-економічні перетворення та навіть розпад Радянського Союзу. Перші причини відносно зрозумілі: подорожі так чи інакше знайомлять людей з новими практиками, культурними взірцями, на які вони можуть орієнтуватися після приїзду додому, а Інтернет служить головним джерелом поширення інформації. До прикладу, у процесі авторського дослідження (яке аналізувалось у попередньому пункті) з'ясувалось, що саме Інтернет відіграв значну роль у зацікавленні вегетаріанством. Прогресивними

²⁵ Умовне позначення учасника ФГД.

у цьому контексті є виходи фільмів на вегетаріанську тематику, які, як зазначають експерти, виступають найкращою мотивацією для переосмислення важливих речей. Емоції співпереживання, усвідомлення жорстокості своєї діяльності та трагізму долі невинних (живих істот) можуть стати яскравою проекцією екзистенційної несправедливості людства. Медіа-продукти є лише зовнішньою причиною напруження соціально-економічним чи політичним перетворенням у країні. Цілком логічно, що офіційний вихід із Союзних держав став для України витком нової цивілізаційної епохи. Лібералізація та демократизація усіх соціальних інститутів стали хорошим тлом для поширення альтернативних споживчих практик. До того ж, ряд політичних подій, зокрема Помаранчева революція та Революція Гідності, ознаменували розвиток громадянського суспільства з орієнтацією на західні ціннісні виміри. Співпадіння чи ні, але перші вегетаріанські заклади харчування з'явилися в Києві в 2006-ому році: «Це була одна з чергових столичних диковинок і скажу Вам чесно виглядала вона не дуже перспективно для рестораторів. Люди звикли смачно поїсти, а там це було неможливо» (Євген, ресторатор). До того ж, приблизно в ці роки розпочиналися акції підтримки прав тварин, хоча й не дуже чисельні та афективні. Але сам факт потребує відзначення, адже може вважатись свідченням перших проявів проникнення вегетаріанських практик в українське суспільство.

Продовжучи тему соціально-економічних трансформацій, зауважимо, що у ході дискусії експерти не конкретизували явищ, які однозначно б вплинули на розвиток вегетаріанських ідей в Україні. Суперечливим є наступний момент: чи коректно згадувати тогочасні кризи як підставу для виникнення вегетаріанства? Не зовсім. На думку експертів, економічно вимушене вегетаріанство як таким вважатись не може. Тут розкривається важливе твердження: відсутність в щоденному раціоні м'яса чи бодай вживання його раз в рік не співпадає з реальним вибором індивіда в бік рослинного харчування. Хоча соціологи часто виокремлюють у своїх

класифікаціях зазначений тип («вимушений»), проте експерти наголошують, що нічого спільного з вегетаріанським світоглядом це не має. Можливо, зазначене твердження має право на існування, проте потребує проведення більш аналітичного дослідження.

Крім того, розмірковуючи над культурними передумовами появи вегетаріанства в Україні, експерти висловили твердження, що українці є ментально відкритими та ще «тими гурманами» відносно нових кулінарних звичок. Проте сільська культура стала потужним опонентом розвитку вегетаріанської, концепт «свинини» став справжнім культурним кодом. Цікаво, що дискурс м'яса розглядався експертами неоднозначно. Відтак згадувались традиційні святкування Великодня, Різдва тощо з обов'язковими атрибутами м'ясних страв, водночас було зазначено, що «Не існує ніякої сакральності м'яса, яку на першу думку має український народ. Це не традиція, а просто смачна їжа, для декого дуже смачна, для інших – менше. От і все.» (Наталія, волонтерка Еко-платформи). З цього виходить, що учасники ФГД не заперечують, що сало є беззаперечним національним продуктом і подекуди «це жахливо» і неактуально у сьогоденних умовах.

Обговорюючи дефініцію вегетаріанства, думки експертів зійшлися на трьох важливих його характеристиках:

- етичність та раціональність споживання;
- гуманне ставлення до всього живого;
- актуальність сучасним вимогам часу.

Важливо, що вегетаріанська практика розуміється, в першу чергу, не через їжу, а крізь призму усвідомленого вибору в бік гуманізації сфери споживання. Це пояснюється наступною думкою: «Вегетаріанство – це ж не дієта, як люблять у нас казати, бо дієта має перелік підпунктів що можна вживати і коли, та в якій послідовності. Вегетаріанство – це вибір того що тобі близьке в силу певних обставин, де ти ставиш сенс чийогось існування

вищем за свою примітивну потребу зайти в Мак²⁶ чи купити шубу.» (Мар`яна, координаторка організації Vegan Syndicate Ua²⁷). Більше того, експерти схильні не розмежовувати веганство від вегетаріанства. Оскільки воно є похідним від вегетаріанства та передбачає ж більш сувору практику його наслідування внаслідок повноцінної відмови від усіх продуктів тваринного походження (включно з молочними виробами). Проте різниця полягає ще у тому, що прихильники веганства уникають будь-якої форми експлуатації над тваринами: від придбання породистої домашньої тваринки до відвідування дельфінаріїв тощо. Вегетаріанці ж можуть не проявляти подібного досвіду. Зазначений фрагмент може слугувати хорошою гіпотезою для подальших наукових розвідок у цій сфері.

На запитання «Як Ви вважаєте, чи сприймає або відкидає українське суспільство вегетаріанські практики?» експерти одноголосно відповіли, що наш соціум активно *сприймає* зазначені феномени. Ключовими суб'єктами, що сприяють поширенню та адаптації вегетаріанства, є молоді люди (як представники найбільш прогресивної групи) та професійні групи (медики, дієтологи, нутриціоністи, представники бізнесу (ресторатори)). Важливим моментом є характеристика першої спільноти, яка домінуючу роль надає активним молодим людям: «...у нас на добровільних засадах волонтерять активісти, яких Ви би назвали мілленіалами, вони мого віку, і вони прекрасно виконують свою роботу, бо направляють інакші, менше активні групи в потрібне русло.» (Оксана, координатора Кампанії Хутрофф). В принципі, з соціологічної точки зору, така констатація видається цікавою з огляду на розмежування поколінь у сфері вегетаріанської (чи еко) діяльності. Так, аналізуючи причини поширення вегетаріанського світогляду серед молоді, експерти зауважили, що завжди є ті, що його пропагують та ті, хто приймає (чи відкидає) такі ідеї. Тут важливою є форма передання такої інформації. Віртуальний простір сприяє найефективнішим стратегіям поширення

²⁶ Мається на увазі Mc Donalds.

вегетаріанського типу харчування у межах українського суспільства. У зазначеному контексті стає можливим виокремити тезу про те, що покоління «зумерів»²⁸, як найактивніших споживачів глобальних цифрових мереж, може найшвидше проявляти зацікавленість вегетаріанськими практиками, які висвітлюються в Інтернеті, проте бути пасивними у демонстрації свого вибору на діяльнісному рівні. Взагалі молодіжний осередок видається доволі перспективним у фокусі популяризації альтернативних практик.

Проте, більш наочним об'єктивним свідченням сприйняття (чи ні) вегетаріанства є реакція українських підприємців. Доцільно розділити національних виробників та представників сфери послуг. Якщо брати до уваги перших, то серед основних гравців (лідерів виробництва м'ясої продукції) не фіксується зацікавлення розвитку індустрії рослинного м'яса. Проте, дрібні виробники продукують власні вітчизняні вегетаріанські (веганські) альтернативи. Існує також чимало «інноваторів», які розробляють власні стартапи у сфері органічного харчування. Що ж до промислових виробників, то серед українських дизайнерів спостерігається стрімкий тренд на відмову від використання хутра, проте шкіряні вироби пасують у цьому випадку. Декларуємо дві важливі речі: носіння хутра вважається вже «моветоном» серед представників вищого класу (зірок шоу-бізнесу тощо), тому підприємці скорочують обсяги продажів таких товарів; з іншого боку, шкіряні речі все ще є актуальними, економічно виправданими (дорогі, проте якісні і довго носяться) та статусними майже для усіх прошарків населення.

Сфера послуг є доволі цікавою для аналізу, бо саме вона найчастіше має йти в ногу з часом та відповідати певним тенденціям. Як зазначалося у попередніх авторських розвідках, в Україні налічується більше 100 закладів вегетаріанського харчування, представлених у різних регіонах. Проте навіть відомі представники ресторанної індустрії додають у своє меню вегетаріанські страви та напої: «Мене дуже тішить, що я тепер не шукаю конкретно вегетаріанське кафе, я просто заходжу в Челінтано і їм

²⁸ Народжені у період кінця 1990-х – початку 2000-х років.

вегетаріанську піцу і п'ю веганську каву.» (Мар'яна, координаторка організації Vegan Syndicate Ua). Усі експерти погоджуються з тим, що останні п'ять років стали бумом у впровадженні рослинного харчування. Основною характеристикою цього є лейбл – зелений листочок, – певне умовне позначення, що використовуються ресторанами у позначенні вегетаріанських страв. Те саме стосується кавових кіосків, в яких пропонується альтернатива молоку в якості його рослинного замітника. Відоме твердження: «Попит породжує пропозицію», – пояснює таку ситуацію. Проте постає питання чи саме вегетаріанський попит є причиною такої тенденції. Безперечно ні: «В один момент всі перейшли на безглютенове харчування і вони не знали чи потрібно їм то, а просто скуплялися, бо це модно сказати «мені на мигдальному»», констатує Юрій, підприємець. Так це чи ні, але експерт твердить, що людина, здебільшого, схильна купляти (замовляти) те, що є в наявності в конкретний момент часу. І в цьому й виникає проблема з'ясувати чи коефіцієнт продажів рослинних страв високий через покупки вегетаріанців чи простих перехожих.

Варто додати, що українські виробники, на думку експертів, є відповідальними за сприйняття або відкидання вегетаріанських практик. Якісна продукція, ефективний маркетинг та, найголовніше, адекватна цінова політика є часто вирішальними у цьому розрізі, бо споживач може стати жертвою недобросовісних підприємців, що в подальшому може закріпити негативне ставлення до усієї вегетаріанської продукції. Державні (соціальні) інститути та медіа, у свою чергу, є відповідальними за контроль впровадження вегетаріанських практик, і покликані стати інструментом підтримки подібних тенденцій. Справжніми «героями» можуть вважатись не тільки практикуючі вегетаріанці (мікрорівень), активісти (мезорівень), а й українські виробники, що переходять на гуманні способи виробництва своєї продукції, тобто на такі, що не порушують нічиї права (права тварин у цьому значенні) – шукають альтернативи м'ясу та натуральній шкірі/шерсті.

На противагу попередньому твердженні, справжнім «злом» вважаються ті виробники (якщо конкретніше українські фермери), які використовують жорстокі методи експлуатації тварин. Експерти зауважують, що неможливо закрити усі ферми, забійні тощо, але реально змінити методи, шляхом яких отримується, уся необхідна споживачам, продукція (яйця, молоко). Для цього потрібно, в довгостроковій перспективі, змінити суспільне ставлення та усвідомити масштаби своєї діяльності. Один з експертів зауважив, що саме менталітет виступає найгіршим «злом» у цьому випадку. Адже чомусь склалася така традиція, згідно якої, будь-яке свято не обходиться без м'ясних страв: пасхальна шинка, різдвяні ковбаски, літні шашлики – ніяк не сприяють втіленню вегетаріанського споживання. Саме тому необхідно не переконувати суспільство в перевазі рослинного харчування, а наочно демонструвати її паритетність щодо традиційної масової культури споживання.

Саме український ринок послуг є потужним індикатором проникнення глобальних практик вегетаріанства у вітчизняний соціокультурний простір. Це зумовлено тим, що він є найдоступнішим і найближчим для споживача. Політичні ініціативи стосовно нашої тематики є показовими, але вони потребують тривалого часу та зусиль активістів задля впровадження в національне законодавство «гуманних» законів, що можуть регламентувати вегетаріанський порядок. Крім того, монополізація ринку потужними виробниками стримує належне формування рослинного маркету. Соціально-культурні бар'єри, безперечно, існують і серед них, експерти виділяють наступні: менталітет, лінь і брак часу (звичка «кинути» м'ясо на сковорідку – «швидко і ситно»), економічна доступність. Адепти вегетаріанства наводять аргументи, що рослинне харчування є небагатовартісним, проте саме вегетаріанські позиції в класичних закладах харчування є дорожчими, аніж ті ж страви з м'ясом. Чи це залежить від собівартості, чи від спекуляції на «модному» харчуванні достеменно важко сказати.

На завершення варто виокремити прогнози експертів по впровадженню вегетаріанства в сучасне українське суспільство. Загалом вітчизняний простір аплікує вегетаріанські ідеї та навіть продукує автентичні локальні особливості. Цей факт є головною перспективою у розрізі реакції представників різних груп (підприємців, рестораторів, споживачів тощо). Про зміни на законодавчому рівні говорити ще зарано, проте ряд організацій працюють над цим питанням, а значить обов'язково привернуть увагу громадськості до важливості кооперації в даному аспекті.

Таким чином, наведено сучасні легітимні прояви вегетаріанської культури споживання в українському соціокультурному осередку. Фіксується позитивне сприйняття зазначеної альтернативної моделі харчування, незважаючи на діяльність усіх акторів, що потенційно формують ставлення суспільства до цієї тенденції.

Висновки до розділу 2

Вегетаріанство прийшло на зміну не тільки традиційному уявленню про їжу (раціон), а призвело до переосмислення усіх сфер життя. Виявлено, що можуть виникати як гендерні, так і культурно обумовлені соціальні бар'єри на шляху до вегетаріанського типу споживання.

У сучасних умовах, коли глобалізація задає тенденції і модифікує сфери життєдіяльності, вегетаріанство як споживча практика набуває нових рис і посідає своє місце в Інтернет-просторі, не втрачаючи своїх самобутніх ознак. Узагальнення медіа-контенту дозволяє побачити особливості та масштаби прояву вегетаріанської комунікації, специфіки взаємовідносин з однодумцями та опонентами тощо.

Найбільш влучно трактувати вегетаріанство можна не крізь призму загального контексту, а з позиції індивідуального досвіду, що неодмінно, переходить у соціальний. Авторське дослідження продемонструвало, що є елементи, що здійснюють вплив на формування особливостей

вегетаріанського досвіду не лише в контексті вітчизняної гастрономії, а й крізь призму інтеракцій.

ВИСНОВКИ

Теоретичні аплікації гастрономічної культури демонструють варіацію розуміння її сутності. Так як їжа детермінується соціокультурним виміром, то в епоху глобалізованого сьогодення вона стала маркером масштабу особистості. Гастрономічна культура продукує не тільки кулінарні традиції, харчові звички, символічні практики, а й формує певний простір, в якому відіграє визначальну роль. Тому люди, що знаходяться в межах цього простору та поділяють його культурні зразки, наділені високою солідарністю. Відповідно, таким чином формуються не тільки споживчі практики, що містять просоціальні елементи поведінки, а й вибудовуються стійкі соціальні зв'язки, в яких і проявляється ідентичність.

Вегетаріанство у розрізі гастрономічно-споживчої практики через кулінарні аспекти транслює певні культурні взірці, що детермінують етичну ідеологію. В принципі, маємо константу, яка твердить, що харчовий чи споживчий вибір в будь-якому випадку залежить від ідейного (ціннісного) переконання індивіда. Орієнтованість вегетаріанців може приймати різні аспекти і мотиви. В їхній основі – ідеологічно-мотиваційне наповнення (гуманізм). На основі цього можна виокремити ряд таких причин, які формують споживчу орієнтованість вегетаріанців: морально-етичні та релігійні (виключають повністю або окремі види тваринних продуктів/м'яса), фізіологічні (пов'язані з міркуваннями про покращення стану здоров'я), екологічні та альтернативні погляди на спосіб життя (притаманні для останнього десятиліття).

Проте, вегетаріанство ми розглядаємо не тільки через таку об'єктивну складову, – ми вкладаємо в його експлікацію установки стилю життя, трендовість / масовість здорового харчування та раціонального (розумного) споживання, альтернативу повсякденним практикам, яка прямопропорційно залежить від гастрономічної культури, та що проявляється у споживчій

поведінці. Це так звана «екологізація» свого повсякдення від негативних людських наслідків діяльності. Кожен індивід вкладає своє розуміння у цю практику, чим власне і зумовлюється постійна трансформація вегетаріанства. Незмінним залишається сакральний догмат вегетаріанства – «не споживати аби зберегти», що передбачає певну усвідомленість, передусім, для чого «я» це роблю і впевненість у тому, що таким чином «я» знайду гармонію у світі.

У ході роботи з'ясовано, що вегетаріанство є багатограним соціокультурним феноменом, який виходить за рамки споживчо-гастрономічної практики і знаходить свій вияв у осмисленій поведінковій діяльності індивіда. Зрештою, це зумовлено домінуванням гуманістичних та «здорових» цілей, що формують внутрішню структуру ціннісних установок індивіда, які він переносить у своє повсякдення. Тому, феноменологічний підхід демонструє, що вегетаріанські практики відіграють соціальну роль у житті особистості, що полягає у видозміні індивідуальної та соціальної поведінки. Вважаючи себе прихильником цієї харчової практики, індивід немовби наділяє себе певними умовностями, які, зрештою, обирає, відповідно поставленій меті, і, які, в свою чергу, ідентифікують його в очах інших. Він проходить новий етап соціалізації, детермінується як член конкретної спільноти і набуває символічного статусу (бо маркує/ідентифікує індивіда серед інших), індикатором якого є споживчі мотиви чи поведінка. Водночас, сучасні явища (проблемні ситуації) потребують сучасного підходу до їх розгляду. Культурсоціологічний аналіз специфіки прояву вегетаріанських практик у розрізі українського соціуму став ґрунтовною спробою побудувати «сильну програму» відповідно нашого дослідницького інтересу. Згідно чіткого алгоритму, спершу ми встановили соціальну подію, далі пояснили реакцію суспільства на цю ж подію, виокремили дві форми кодів і перейшли до процедури проведення культурального осмислення феномену. Таким чином, ми спробували встановити залежності згідно певних соціокультурних обумовленостей. Наратив продемонстрував, що культурно-історичний фон має ґрунтовні передумови задля формування вегетаріанських

практик в межах українського простору, що стало підставою задля проведення емпіричної перевірки.

Результати прикладних досліджень сфокусовані на сфері взаємовідносин практикуючого вегетаріанця, що зазнає певних змін. Соціальна інтеракція виходить на рівень альтернативних спільнот, у результаті чого розширюється оточення самого індивіда. Також ми можемо простежити як вегетаріанство виходить за межі індивідуалістичного прояву, сягаючи рівень соціального руху. Спростованим є твердження про конфлікти чи погіршення відносин з не представниками вегетаріанства – вони фактично не зазнають кардинальних змін. Проте, важливим для якісного глибинного опрацювання вегетаріанських дискурсів є врахування соціально-демографічних факторів, які навіть не потенційно, а напряду впливають на портрет середньостатичного представника вегетаріанства. До того ж, необхідно враховувати і соціокультурні умови розвитку зазначеної практики у різних суспільствах. Зрозуміло, що європейські вегетаріанці не схожі на своїх індійських «колеги», але розуміння сутності цих відмінностей відіграє значну роль у перспективі подальшого вивчення. Варто розробляти кількісні та якісні індикатори, які можна виміряти з метою аргументації масштабів прояву вегетаріанської (веганської) практики.

Цікавим є поле вегетаріанського онлайн-простору, що формує певні шаблони поведінки для вегетаріанців. Там вони обмінюються досвідом, знаннями, ініціюють важливі рішення стосовно захисту тварин тощо. В іншому випадку, комунікація вегетаріанців відбувається у «живому» форматі: на зборах в відповідних організаціях, тематичних вечірках, кафе чи пікніках. Карантинні умови затвердили важливий статус віртуального простору для комунікації з однодумцями. Крім того, виокремлена авторська типологія дописувачів здається актуальною і наочно демонструє мотивації учасників подібних спільнот. Власне комунікація творить появу унікальних вегетаріанських груп. Цікаво, що з маленьких груп виростають справжні великі осередки, наділені культурними взірцями та спрямовані на певну

діяльність. До прикладу існує чимало зоо-, еко-захисних спільнот, серед яких значна частка вегетаріанці. Проте не завжди простежується ініціативність дій серед практикуючих вегетаріанців. Адже це лише спосіб споживання / харчування, тому акції протесту чи мітинги можна спостерігати лише на День вегетаріанця. Радикалізація вегетаріанських рухів не є характерною для українського соціуму і носить мирний характер.

Доволі цікавим є кейс вегетаріанської культури споживання на локальному рівні. Опитані представники вегетаріанських практик мають свої особливості специфічні характеристики, стратифікаційні маркери, символічні угруповування та моделі знакового споживання тощо. Ключову роль відіграє наявний соціальний комфорт практикуючого вегетаріанця, який залежить від взаємовідносин з близьким оточенням, формуванням стійких соціальних зв'язків, психологічним комфортом, вподобаннями та хобі, способу проведення дозвілля тощо. Можемо узагальнити, що для соціального комфорту вегетаріанця характерна позитивна детермінанта, що свідчить про загальну тенденцію відносного сприйняття соціумом вегетаріанських ідей.

У сучасному світі існує широкий спектр можливостей задля формування та укріплення специфічних харчових особливостей вегетаріанського раціону (оскільки він є сутнісною характеристикою вегетаріанства). Безумовно, вегетаріанське меню є специфічним, не одноманітним, складним та простим, водночас. Його основою є продукти рослинного походження, тобто велика кількість зелені, злаки та боби, також такі специфічні продукти як соя, тофу, насіння чіа, натто – часто зустрічаються у такій дієті. До того ж, часто така їжа готується без термічного способу приготування. Хоча, слід зауважити, що вегетаріанський тип харчування добре освоївся в контексті вітчизняної гастрономії. Наприклад, вегетаріанці також готують борщ, вареники, різноманітні десерти, виключаючи яйця з інгредієнтів, вносячи в страви певні корективи. Аби організм отримував достатню кількість білка (оскільки м'ясо є повністю виключеним) та поживних речовин, вегетаріанці споживають чимало вітамінів (як органічних, так і штучного походження) та біодобавок.

Приклад міста Львова демонструє як стрімко розвивається на його теренах вегетаріанський тип споживання. Слід зазначити, що вегетаріанський тип харчування належить до свідомого споживання і вегетаріанці у своїй повсякденній практиці заохочують підтримку екосфери, відмовляючись при цьому від продуктів, які запаковані в поліетилен, або від косметичних засобів, що тестуються на тваринах. Безумовно, відмова від натурального хутра та шкіри є принциповою у цьому випадку.

Ключову роль відіграє наявний соціальний комфорт практикуючого вегетаріанця, який залежить від взаємовідносин з близьким оточенням, формуванням стійких соціальних зв'язків, психологічним комфортом, вподобаннями та хобі, способу проведення дозвілля тощо. Можемо узагальнити, що для соціального комфорту вегетаріанця характерна позитивна детермінанта, що свідчить про загальну тенденцію відносного сприйняття соціумом вегетаріанських ідей.

Підсумовуючи аналіз специфіки вегетаріанського досвіду, окреслимо соціальний портрет практикуючого вегетаріанця. Враховуючи соціально-демографічні показники наших респондентів та «типового» учасника вегетаріанських онлайн-спільнот, це молода людина (віком до 35 років), яка здобула певний навчальний ступінь (переважно вищу освіту) і може займати різний соціальний статус у суспільстві (бізнесмен, фрілансер, громадський активіст тощо). Для практикуючого вегетаріанця характерний своєрідний тип мислення, що полягає в певній критиці традиційно усталених норм життя (для яких вживати продукти тваринного походження є нормою) та, водночас, спостерігається зацікавлення східними культурними практиками чи вченнями (йога, кришнаїзм тощо). Парадоксально, але це не перешкоджає дотримуватись і традиційних релігійних вірувань (як християнство), а лише вносить у спосіб життя певні поправки. Крім того, вегетаріанці хай і осуджують вживання м'яса та скептично ставляться до використання хутра та експлуатації свійських тварин, проте не виражають негативного ставлення до представників м'ясоїдства. Вони є членами соціуму та приймають його

традиції і норми, проти прагнуть модифікувати їх у певний спосіб (акціями протесту, петиціями), демонструючи не свою вегетаріанську позицію, громадянську. Адже вони як члени соціуму прагнуть жити в суспільстві, в якому немає насильства

Експертний зріз думок продемонстрував характер розвитку глобальних практик вегетаріанства в українському суспільстві. Загалом, вітчизняний простір адаптує нові альтернативні виклики відповідно соціокультурних умов.

Безперечно, необхідно виокремлювати більш точні індикатори вимірювання масштабів проникнення вегетаріанських практик на вітчизняних теренах. Споживчий маркер не завжди є вирішальним, тому потрібно проводити дослідження категорій «вимушених» вегетаріанців (з економічних причин), тих, хто просто відмовився від вживання м'яса та людей, що керуються світовим трендом зменшення споживання м'яса (частково у своєму раціоні). З цього виходить, що питання стійкості практики тих чи інших представників соціальних груп потребує якісної типологізації її представників, а значить слугує перспективою для подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Матеріали опитування учасників веганської онлайн-спільноти, проведеного (вересень-жовтень 2021 р.), вибіркова сукупність становить 88 респондентів з огляду на важкодоступність досліджуваної групи.
2. Транскрипт інтерв'ю, проведеного з Оксаною (ZOOM, 12.09.2021 р.).
3. Транскрипт інтерв'ю, проведеного з Ніною (ZOOM, 18.09.2021 р.).
4. Транскрипт інтерв'ю, проведеного з Дмитром (ZOOM, 20.09.2021 р.).
5. Транскрипт інтерв'ю, проведеного з Павлом (ZOOM, 24.09.2021 р.).
6. Транскрипт інтерв'ю, проведеного з Марією (ZOOM, 28.09.2021 р.).
7. Транскрипт фокус-групового інтерв'ю, проведеного з експертами (1)
8. Александер Д. Смыслы социальной жизни: культурсоциология. Москва: Праксис, 2013. 640 с.
9. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. Москва: Медиум, 1995. 323 с.
10. Бибик С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / ред. С. Я. Єрмоленко. Харків: Фоліо, 2006. С. 623.
11. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры. Москва: Республика, 2006. 269 с.
12. Бодрийяр Ж. Система вещей. Москва: Рудомино, 1999. 222 с.
13. Бранг П. Россия неизвестная: История культуры вегетарианских образов жизни от начала до наших дней / пер. с нем. А. Бернольд и П. Бранга. Москва: Языки славянской культуры, 2006. 568 с.
14. Бурлачук В. Трапеза як предмет соціологічного дослідження. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2010. № 4. С. 179–186.
15. Веблен Т. Теория праздного класса. Москва: Прогрес, 1984. 367 с.

16. Веганські та вегетаріанські ресторани України. URL: <https://www.happycow.net/europe/ukraine/?filters=vegan/> (дата звернення 10.10.2021).
17. Вегетаріанські рецепти та веганські страви. URL: <https://uan.koshachek.com/articles/vegetarianski-recepti-ta-veganski-stravi.html/> (дата звернення 10.10.2021).
18. В Україні запускають нову кампанію з поширення рослинного харчування. URL: <https://rubryka.com/2020/12/28/v-ukrayini-zapustyat-novu-kampaniyu-z-poshyrennya-roslynnogo-harchuvannya/> (дата звернення 10.10.2021).
19. Закарія Ф. 10 уроків світу після пандемії / пер. з англ. Анна Марховська та Орина Ємельянова. Київ: Наш Формат, 2021. 218 с.
20. Зіммель Г. Соціологія трапези / пер. з нім. В.Бурлачука. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2010, № 4. С.187–192.
21. Карта Великобританії. URL: <https://www.happycow.net/searchmap?s=3&location=Great+Britain&filter=s=vegan&metric=km&limit=81&order=default&lat=53.73245861176733&lng=2.088320796578751&zoom=10.757573/> (дата звернення 09.10.2021).
22. Карта Німеччини. URL: <https://www.happycow.net/veggie/?location=Germany&filters=vegan&zoom=5&clat=51.16411745&clng=10.45411935/> (дата звернення 09.10.2021).
23. Кількість вегетаріанців в Україні зростає. URL: <https://opencages.com.ua/blog/kilkist-vieghietariantsiv-v-ukrayini-zrostaie/> (дата звернення 29.03.2021).
24. Країни з найвищим рівнем вегетаріанства. URL: <https://uk.history-hub.com/krayini-z-naivishim-rivnem-vegetarianstva/> (дата звернення 17.11.2021).

25. Кулясова А., Кулясов И., Тысячнюк М. Альтернативные практики питания в объединениях экологической этики. *Экологическое движение в России* / за ред. Е. Здравомыслова, М. Тысячнюк. Москва: ЦНСИ, 1999. 172 с.
26. Куниця О. Вегетаріанство в Україні: типологія та бар'єри. *Український соціум*. 2010. № 2 (1). С. 63–67.
27. Ніколенко В. В. Гастрономічні детермінанти суспільного життя: соціологічний вимір: дис. д-ра соціологічних наук: 22.00.01 / Нац. ун-т ім. Олеса Гончара. Дніпропетровськ, 2015. 442 с.
28. Ніколенко В. В. Гастрономічна культура суспільства: теоретико-методологічні засади аналізу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. № 993. С. 44–48.
29. Ніколенко В. В. Теоретико-методологічні особливості дослідження гастрономічної культури общества. *Соціальні технології. Актуальні проблеми теорії та практики*. 2010. № 45. С. 322–328.
30. Перший професійний фестиваль веган ідеї та культури. URL: <https://gloss.ua/citynews/97714-Pershiy-profesiyniy-festival-vegan-ideji-ta-kulturi-KYIV-VEGAN-BOOM> (дата звернення 15.10.2021).
31. Пошук торговельних марок. URL: <https://iprop-ua.com/?q=vegan/> (дата звернення 20.11.2021).
32. Проект всеукраїнський Веган-тур. URL: <https://biggggidea.com/project/vseukranskij-vegan-tur-2020/> (дата звернення 26.11.2021).
33. Роузен С. Вегетарианство в мировых религиях (трансцендентальная диета) / пер. с англ. Д. Кресникова. Москва: Омега, 2013. 198 с.

34. Сохань И. В. Тоталитарный проект гастрономической культуры (на примере сталинской эпохи 1920–1930 гг.): монография. Томск: Изд-во ТГУ, 2011. 244 с.
35. Сохань И. В. Фастфуд как актуальная гастрономическая практика потребления. URL: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2011_5/Sokhan_2011_5.pdf (дата звернення: 10.05.2021).
36. Скокова Л., Танчер В. Культурна соціологія: «сильна програма» досліджень соціального життя. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2009. № 4. С. 29 – 42.
37. Статистика. URL: <https://www.vegansociety.com/news/media/statistics/> (дата звернення 12.11.2021).
38. Студентські їдальні в Берліні стануть на 98% вегетаріанськими. URL: <https://mind.ua/news/20230577-studentski-yidalni-u-berlini-stanut-na-98-vegetarianskimi/> (дата звернення 10.11.2021).
39. Сюсель Ю. В. Споживацька поведінка у межах комунікативного підходу. *Соціологія у (пост)сучасності: матеріали XI Міжнар. наук. конф. студ. та асп.* (Харків, 2013 р.). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. С. 133–135.
40. Пачковський Ю.Ф., Хоронжий А.Г., Коваліско Н.В, Городняк І. В. та ін. *Соціологія і психологія: навч. посіб. / за ред. Ю. Ф. Пачковського*. Київ: Каравела, 2009. 760 с.
41. Пачковський Ю. Ф. Споживча поведінка українських домогосподарств: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 292 с.
42. Пивоваренко О. Традиційна українська кухня на 80% вегетаріанська. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=91119> (дата звернення 21.10.2020)

43. Покоління Незалежності: цінності та мотивації. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pokolenie_nezavisimosti_cennosti_i_motivacii.html/ (дата звернення 01.12.2021).
44. Фукуяма Ф. Великий разрыв. Москва: АСТ, 2003. 346 с.
45. Фромм Э. Бегство от свободы / пер. с англ. А. Лактионнова. Москва: АСТ, 2015. 288 с.
46. Чому Україна варить 25 борщів? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-56295231/> (дата звернення 18.11.2021).
47. Штомпка П. Понятие социальной структуры: попытка обобщения. *Социологические исследования*. 2001. № 9. С. 3 – 10.
48. Шульга М. О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні: монографія. Київ: Бізнесполіграф, 2011. 448 с.
49. Adams C. J. *The Sexual Politics of Meat*. London: Bloomsbury Publishing, 2000. 60 p.
50. Asher K. *Is the perfect the enemy of the good? The role of dietary choices, perceptions and the experiences in meat consumption patterns in the U.S.: Doctoral dissertation / The University of new Brunswick*. Brunswick, 2017. 361 p.
51. Caplan P. *Food, Health and Identity*. London: Routledge, 1997. 109 p.
52. Cherry E. *It's not just a diet: identity, commitment and social networks in vegans*. Georgia: Partial Fulfillment Press, 2003. 90 p.
53. Christopher A., Bartkowski J. P., Haverda T. *Portraits of Veganism: A Comparative Discourse Analysis of a Second-Order Subculture Allison*. *Societies*. 2018, No. 8. P. 1–21.
54. DeLessio-Parson A. *Vegetarianism in a meat landscape: a case study of vegetarians in La Plata, Argentina: Doctoral dissertation / The State University*. Pennsylvania, 2013. 133 p.
55. Dietz T. *Values and Vegetarianism: An Exploratory Analysis*. *Rural Sociology*. 2012. March 12. P. 534–539.

56. Edwards S. Living in a minority food culture: A phenomenological investigation of being vegetarian / vegan. *Phenomenology & Practice*. 2013, No. 7(1). P. 111–125.
57. Faunalytics. Survey instrument. Study of current and former vegetarians and vegans. URL: <https://faunalytics.org/dataset-study-of-current-and-formervegetarians-and-vegans/> (Last accessed 15.11.2021).
58. Fleischkonsum in Deutschland: Weniger ist mehr. URL: https://www.boell.de/de/2021/01/06/fleischkonsum-deutschland-weniger-ist-mehr?dimension1=ds_fleischatlas_2021/ (Last accessed 10.11.2021).
59. Fox N., Ward K. Health, ethics and environment: A qualitative study of vegetarian motivations. *Appetite*. 2008. P. 422–429.
60. Garnett E. E., Balmford A., Sandbrook C., Pilling M. A., Marteau T. M. Impact of increasing vegetarian availability on meal selection and sales in cafeterias: *PNAS* 2019: August 30, 2019. P. 1–23. URL: <https://www.pnas.org/content/pnas/early/2019/09/24/1907207116.full.pdf> (Last accessed 30. 08.2021).
61. Grassian D. A New Way of Eating: Creating Meat Reducers, Vegetarians and Vegans: Doctoral dissertation / University of Kent. Kent, 2019. 349 p.
62. Kremmel S. Understanding Eating Boundaries: A Study of Vegetarian Identities. *Sociology and Sciences*. 2006. P. 6–49.
63. Lindquist A. Beyond Hippies and Rabbit Food: The Social Effects of Vegetarianism and Veganism. *Sociology & Anthropology Theses*. 2013. February 1. P. 3–7.
64. Potts A., Parry J. Vegan sexuality: Challenging heteronormative masculinity through meat-free sex. *Fem. Psychol*, 2010, No. 20. P. 53–72.
65. Reymond S. Vegetarianism/veganism : a sociological analysis. Texas: A&M University, 2016. 76 p.
66. Ruby M. B. Vegetarianism: A blossoming field of study. *Appetite*. 2012, No 58. P. 141–150. URL: https://foodethics.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/p_foodethik/Ruby

[Matthew 2012. Research Review Vegetarianism. A blossoming field of study.pdf](#) (дата звернення 28.09.2021).

67. Simmel G. *The Metropolis and mental life* / trans. K. Wolff. New York: Free Press, 1950. 220 p.
68. Special Eurobarometer № 504 «Making our food fit for the future – Citizens` expectations»: report. *European Union*, 2020. 28 p. URL: <https://www.anipla.com/docs/Eurobar%20metro-Aliment%20A7%20A3o-CE-2020-eps-505-sum-en.pdf/> (Last accessed 03.12.2021).
69. Spencer C. *The Heretic's Feast: A History of Vegetarianism*. Hanover: University Press of New England, 1996. 150 p.
70. Vegan Society. Definition of veganism. URL: <https://www.vegansociety.com/go-vegan/definition-veganism/> (дата звернення 13.11.2021).

Додатки

Додаток А

«Сильна програма» культурсоціологічного аналізу в рамках магістерської роботи

Задля побудови «сильної програми» відповідно нашому дослідницькому інтересу, скористаємося культурсоціологічним аналізом Дж. Александера.

Соціальна подія – проникнення глобальних практик вегетаріанства в українське суспільство (поч. ХХІ ст.).

Культурна реконструкція:

1. Коди

Сприйняття : Відкидання

2. Сенси

Оскільки код не є конкретно визначеним (абсолютом), то сенси фіксують *амбівалентне ставлення* українського населення до практик вегетаріанства/веганства, що буде виявлятися у сприйнятті чи відкиданні його ідей у різних проявах і залежностях.

	Сприйняття	Відкидання
Хто говорить?	Підприємці (ресторатори), споживачі	еко/зоо-активісти,
Що говорить?	Україна видається однією з тих країн, де веганство поширюється особливо стрімко: свідоме споживання сприймається як необхідність.	Вегетаріанське (а тим паче веганське) харчування є небажаним, а іноді може бути небезпечним для здоров'я дітей та підлітків, вагітних та годуючих жінок, осіб похилого віку.
Чому так говорить?	1) Рослинні страви	Основним недоліком

	<p>не є чимось новим для українців.</p> <p>2) Поширення стрічок про реалії промислового тваринництва та наслідків необдуманого споживання – «Земля», «Dominion»¹.</p>	<p>такого принципу харчування є відсутність тваринного білка в раціоні, який (нібито) важко замінити альтернативами. Крім того, якщо розглядати веганство, то воно трактується як «дороге задоволення» для пересічного українця².</p>
<p>Як говорить?</p>	<p>Залучаються медіа-ресурси, переважно це контент, розміщений в Інтернеті (особливо популярними є залучення лідерів думок на платформах Youtube та Facebook).</p>	

3. Наратив:

Історичний фон: на вітчизняних теренах сама вегетаріанська ідея виникає на початку ХХ ст³. як рефлексія на «толстовський рух» у тогочасній Російській імперії. Ідеологами пропонується девіз «Не вбий», що стає основою руху. У 1908 році формується Київське вегетаріанське товариство. Вегетаріанські ідеї настільки поширюються, що на українських теренах функціонує більше таких товариств, аніж на теренах Росії. Ідеологом вітчизняного вегетаріанського руху був Йосиф Перпер. В Україні було відкрито 11 вегетаріанських товариств на протязі 4-х років. Були охоплені великі міста – Одеса, Харків, Київ,

¹Веганство в Україні: світовий тренд чи національна особливість. Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/08/1/241826/>

²Корисно, але дорого: українські вегани дивують. Режим доступу: <https://tsn.ua/ukrayina/korisno-ale-dorogo-ukrayinski-vegani-divuyut-treneriv-siloyu-a-likariv-trivalistyu-zhittya-1242972.html>

³ Поодинокі прихильники вегетаріанства були і раніше, але нас цікавлять саме ті практикуючі вегетаріанці, які зуміли зорганізуватись у спільноти і інституціоналізувати вегетаріанську ідею.

Житомир тощо. Варто зазначити, що у Києві діяло паралельно 2 товариства внаслідок певної конфронтації ідей (вегетаріанство протиставлялось веганству⁴). В 1912-ому році в Києві налічувалось 12 вегетаріанських їдалень, деякі з них збирали по 700 відвідувачів на день; в Одесі – 10, Харкові та Полтаві по 2. Посприяла цьому кулінарка-вегетаріанка Євгенія Шульц, що запозичила іноземний досвід і врахувала місцеві умови, місцеву кухню, вподобання тощо.

Слід зазначити, що вегетаріанство було харчовою звичкою не конкретної групи населення. Заможну верству представляли самі ж його ідеологи, а споживачі – якраз навпаки. Можливо, це пов'язано з тим, що вегетаріанське меню було вдвічі дешевшим (бо там не було м'яса) і базувалось на локальних традиційних продуктах.

Впродовж до Першої світової війни активно розвивалась міська харчова культура вегетаріанського спрямування. Подальші історичні події, а згодом і радянська «навала» зовсім затерла цю історію вегетаріанського досвіду в Україні. З приходом більшовиків майже всі (окрім Московського вегетаріанського товариства) припинили своє існування. Радянський режим фактично не толерував іншої позиції, аніж декларувала партія. Вегетаріанство було названо науково не підтвердженим, навіть подекуди шкідливим. Хоча у 70-80-х роках минулого століття був сплеск громадської уваги до вегетаріанської течії, але переважно, до її підвидів – як-от сиродіння. Така позиція характерна і зараз, вегетаріанська течія сприймається нами як культура Заходу, що не є тотожною вітчизняній традиційній гастрономії. Її експлікація зводиться лише до «відмови від вживання м'яса», медичної дієти, що не відображає її суті взагалі. Незважаючи на це, особливо актуальними вегетаріанські ідеї стають сьогодні, набуваючи свого

⁴ Веганство передбачає сувору дієту і споживання винятково продуктів рослинного походження, базується на меті зменшити страждання тварин.

поширення з початку XXI-го століття, коли наперед виходять гуманістичні цінності, а тренди диктують нашу поведінку.

Культурний фон : вегетаріанство має свої особливі локальні, національні риси в Україні. У XX-ому столітті воно не було самоціллю (спричиненою споживчими переконаннями), а лише певною практикою на шляху до загальної гуманізації суспільства. Існувало 2 течії: медичне й ідеологічне вегетаріанство. Якраз в Україні більшість сповідували останнє, так би мовити, етичне вегетаріанство, що символізувало утримання від тваринної їжі. Вегетаріанці тих часів не обмежувались лише харчовим досвідом, відмова від носіння хутра та шкіри теж було присутнім, хоча їх замітники коштували вдвічі більше, що зупиняло розвиток альтернативного сегменту.

Сотні кулінарних книг публікувались вже у XX-ому столітті, була й преса вегетаріанського спрямування . Так журнал «Одеський листок» один раз на тиждень публікував страви виключно вегетаріанських рецептур. Артишоки, спаржа, дуже багато трав, велика кількість спецій, мигдальне молоко – звичні інгредієнти тогочасних «журнальних» рецептів. Для середнього споживача розповсюджувалось меню лактоовоовегетаріанське – супи-пюре, зернові суміші, ягідні десерти⁵.

Сама українська кухня у своїй зерново-молочній культурі була хорошим тлом для виникнення вегетаріанських ідей. Вегетаріанський рух знайшов своє гастрономічно-кулінарне , світоглядне підґрунтя через ту обставину, що традиційна українська кухня на 80% лактоовоовегетаріанська (рослинна їжа+яйця та молочні продукти) за своєю основою, тому це не є дивина. Все, що залишається, щоб стати

⁵ Вегетаріанство: українська історія. Режим доступу: https://yizhakultura.com/videos/JmG-t_6CxHM

вегетаріанцем 100-річної давнини, просто відмовитись від м'яса, сала і риби. Українська кухня сприймається як м'ясна, жирна та «сальна», хоча таке сприйняття більш характерне для святкового контексту, якщо ж враховувати звичайний буденний раціон, то він є доволі простим. Ті продукти, які здаються непритаманними нашій культурі, як-от різні види олій (ляна тощо), рослинне молоко, соя, - насправді широко використовувались у минулі часи на вітчизняних теренах.

Якщо відійти від аспекту смаку, то згадаємо ідейний. Культура алкогольних напоїв хоч не забороняється вегетаріанством, але ніяк не толерує з ним. Пропагування тверезого (та здорового) способу життя було одним з ключових завдань тогочасних тематичних товариств, що мали намір покращити і екологічну складову життя людини, зберегти її тілесність в чистоті (без алкоголю і тютюнопаління).

Радянський період нівелював усі надбання вегетаріанського досвіду, саме тому зараз вегетаріанство сприймають як щось чужорідне, навіть маргінальне (деструктивне), що займає певну нонконформістську позицію по відношенню до української гастрономії. Початок XXI-го століття дещо змінює погляд на вегетаріанський дискурс. Під впливом вестернізації/глобалізації, ідеї здорового способу життя, обдуманого споживання, екосвідомості, зацікавленості «щасливою» їжею - приживаються в українському суспільстві і набувають форму вегетаріанських практик (чи його різновидів). Більш вираженого характеру вегетаріанство набуло саме у формі веганства (що спричинено модифікацією цієї течії), що включає не тільки харчову позицію, а більш глибокі аспекти людського існування.

Щільний опис

	Сприйняття	Відкидання
Хто є учасником?	Свідома молодь (переважно люди до 35 років),	

	представники офіційної влади та бізнес-індустрії, споживачі.	
Про які події йдеться?	В Україні культура вегетаріанства значно активізувалась починаючи з 2010 року: розгортається мережа вегетаріанських/веганських закладів харчування. А слово «веган» стає певним маркером у споживанні, що так вдало починають використовувати українські виробники у різних категоріях товарів.	В період 2011-х років просторах інтернету почала поширюватись неправдива інформація, нібито ВООЗ визнало вегетаріанство хворобою, а саме - психічним розладом. З часом ця неправдива інформація почала ширитися по медіа. Навіть після офіційного спростування ВООЗ, для багатьох людей ця новина залишила невірне сприйняття такого стилю життя. Повноцінне впровадження веганських практик не фіксується станом на зараз (попри його поширення). Багатьом досі доводиться

		пояснювати, що це не секта. Крім того, вегетаріанська продукція вважається досить дорогою.
Хто несе відповідальність?	1) Вегетаріанські/веганські і ідеологи (прихильники). 2) Держава: позиція закону не менш важлива.	«Медійні» експерти та фахівці відповідної проблематики.
Хто герой?	Вегетаріанець/веган, що є активістом, волонтером, бореться проти тваринного спесізму ⁶ і сам виступає прикладом для наслідування своїм однодумцям.	Дієтологи і медики, що користуються авторитетом у суспільстві, займають позицію, яка не заперечує, але і не заохочує вегетаріанську практику в окремих випадках.
Хто жертва?	Потенційний прихильник вегетаріанських/веганських практик, що недосконало обізнаний нюансами такого харчування (або хто не може ним бути через медичні показники).	Традиційний споживач, що з ряду причин, не може об'єктивно і адекватно сприймати вегетаріанський/веганський досвід.

⁶ Видова дискримінація людини щодо тварин.

Хто злодій (або що є злом)?	Українські фермери, що використовують у своїй діяльності експлуатацію тварин.	Дезінформація про недоступність вегетаріанських/веганських практик.
Битва зі злом і його вигнання	<p>1) Українські підприємства зуміли вийти на промисловий масштаб виробництва веганських продуктів: «Агропод», «Зелена корова», «Vegetus». Передові супермаркети як «Ашан», «Сільпо», «АТБ» тощо пропонують своїм споживачам також органічну продукцію та веганські торгові марки, які стають доступними не тільки його прихильникам.</p> <p>2) Найбільш відомою боротьбою проти антигуманного поводження з тваринами стала кампанія «ХУТРООФФ»⁷ за</p>	<p>У травні 2014 року був зроблений у МОЗ України щодо позиції МОЗ стосовно впливу вегетаріанського способу харчування на здоров'я людини, і на яких наукових дослідженнях ґрунтується ця позиція.</p> <p>Надійшла офіційна відповідь, що вегетаріанське харчування прийнятне для здоров'я людини, і що жодних наукових досліджень на цю тему в Україні не проводилося, позиція МОЗ України ґрунтується на результатах світових досліджень. Також,</p>

⁷ ХУТРООФФ. Режим доступу: <https://Hutrooff.org/ua>

	<p>ініціативи ГО «Єдина планета», що вимагала заборонити виробництво хутра в Україні. Її досягненням стало рекордне набирання голосів під петицією на сайті Верховної Ради. Як наслідок, було зареєстровано законопроект ХутроOFF у Парламенті у 2019 році. Наразі триває процедура його розгляду ВРУ.</p>	<p>було зазначено надати посилання на офіційну позицію ВООЗ щодо того, що "вегетаріанська дієта не є фізіологічною" або спростувати цю гіпотезу. У відповідь МОЗ України відмовилось відповідати, зазначивши, що воно "не є розпорядником офіційної позиції ВООЗ щодо вегетаріанського харчування.»⁸</p>
<p>Наслідки: і безпосередні і довготривалі</p>	<p>1) Безпосередні: а) освоєння українськими підприємцями вегетаріанських/веганських тенденцій, а значить попит на ринку росте, відповідно і збільшується частка споживачів рослинного</p>	<p>1) Безпосередні: а) відносна відомість вегетаріанської системи харчування як глобальної харчової традиції серед українського суспільства; б) формування власної</p>

⁸ Офіційна позиція МОЗ щодо вегетаріанства. Режим доступу: <https://moz.gov.ua/article/health/chi-korisne-dlja-zdorovja-vegetarianstvo>

	<p>харчування; в) розгортання активістської діяльності у веганському аспекті.</p> <p>2) Довготривалі: зміна суспільних поглядів на вегетаріанство/веганство.</p>	<p>позиції щодо цих практик.</p> <p>2) Довготривалі: скорочення (зменшення) споживання м'яса:</p> <p>а) Серед тих, для кого м'ясо недоступне (занадто дороге).</p> <p>б) Серед тих, для кого м'ясо є доступним і вони вирішили уникати його споживання.</p>
<p>Дії з виправлення/попередження травмуючих подій</p>	<p>Наявні дії: У грудні 2019 року «Beyond Meat» (штучне м'ясо) офіційно вийшов на ринок України. Крім того, МС Donalds у 2020 році анонсував впровадження веганських позицій (бургерів) у своєму меню⁹.</p> <p>Таке вирощування «м'яса без м'яса» ознаменувало модифікацію традиційному</p>	<p>Майбутні дії: Веган-індустрія перетворилася в певний бізнес станом на зараз. Тому необхідно вжити заходів щодо підвищення конкуренції між виробниками органіки і попередити</p>

⁹ Штучне м'ясо з'явилося в Україні. Режим доступу: <https://harchi.info/blogs/san-ayt-j/shtuchne-myaso-zyavylosya-v-ukrayini>

	<p>типу споживання і стало інструментом у вирішенні <i>травми</i> (в даному випадку <i>символічної</i>), оскільки є припущення, що підсвідомо вегани/вегетаріанці хочуть продовжувати вживати м'ясо, але у його рослинному виді (так звана химерна «підміна понять»).</p>	<p>необґрунтовану політику ціноутворення.</p>
--	---	---

Якщо говорити про **соціальні наслідки**, то фіксується основна тенденція – початок вегетаріанізації соціального устрою і масового споживання. Підтвердженням цього є увага до продуктів рослинного походження, що детермінують підприємницькі тенденції (попит = реакція), підвищення екосвідомості (фіксується у поширенні еко-крамниць і еко-товарів відповідно). Суттєвою є переоцінка стандартів у моральній сфері, що призводить до гуманізації людського існування. Так веганська практика «zero waste» (споживання без відходів) є доволі популярною на вітчизняних теренах. Культурна практика вегетаріанства/веганства є тісно пов'язана з соціальними нормами вибору їжі, що зазнають модифікації внаслідок поширення глобальних ідей.

Проте існують певні *бар'єри* у повноцінному проникненні веганських практик в український соціум. *З боку держави* спостерігається наявна нейтральна позиція її соціальних інститутів, що не передбачає ні спростовування вегетаріанських/веганських ідей, ні підтримка їхніх ініціатив на законодавчому рівні (хоча прогрес вже є, про що йшлося вище). Крім того, раціональне використання вегетаріанських/веганських ідей може суттєво змінити вектор економічного розвитку в Україні.

З боку суспільства, часто веганство/вегетаріанство сприймається чимось зайвим і недоцільним відносно інших гострих соціальних питань. Побуває думка, про надмірну спекуляцію представників веганства стосовно питань захисту тварин (чи все насправді так погано з відношенням до тварин/на фермі ж у тварин хороші умови тощо). *Культурний бар'єр* у нашому випадку побудований штучно, оскільки вегетаріанство не є суто зарубіжною практикою (не притаманною українському індивідові). Його базові постулати не мають кордонів, маючи здатність підлаштовуватись під регіональні/культурні/економічні особливості. Та ж ситуація з *економічним бар'єром*, адже в Україні існують кращі передумови задля зміцнення вегетаріанських/веганських позицій (народні страви з продуктів рослинного походження).

Механізми регуляторного контролю представлені новоствореними інституціями – низкою громадських (зоозахисних) організацій та Клубом вегетаріанців у Києві. Власне вони займаються мирними демонстраціями, акціями, петиціями задля регулювання важливих питань на державному рівні. До того ж, розгортається *освітній вектор* їх діяльності. Функціонують вегетаріанські/веганські дитячі садки, які є першою спробою організувати освітній простір для вегетаріанських/веганських сімей.

Власне розгортання механізмів саме соціального контролю є перспективою в затвердженні вегетаріанських практик в Україні.

Гайд фокус-групового дослідження (27 серпня 2021 р.)

Мета: з'ясувати місце вегетаріанських практик споживання на українському ринку.

Завдання: отримати інформацію про вегетаріанство у контексті сучасної української гастро-культури; розглянути співвідношення вегетаріанства та його похідних з надмірним споживанням (консьюмеризмом), оцінити стан вегетаріанської культури крізь призму економіки, гастрономії, трендів, маркетингу.

Місце проведення: онлайн-платформа Zoom.

Час проведення: 27 серпня 2021 р. 15:00 год.

Учасники: Павло Вишебаба (засновник інформаційної сторінки Вегани/Сироїди/Вегетаріанці у Facebook), Мар'яна Хала (координаторка організації Vegan Syndicate Ua), Наталія Шевчук (волонтерка Еко-Платформи), Оксана Тихончук (координатора Кампанії Хутрофф), Юрій Дятко (підприємець), Тетяна Бочун (підприємець, співзасновник веган-кафе), Євген Дудар (ресторатор).

Запитання:

I вступний блок: Як ви трактуєте вегетаріанство/веганство? Як загалом ставитесь до нього? Чи є прихильником цього типу харчування?

II блок: Які історичні передумови можете виокремити для розвитку вегетаріанства? Які фактори повпливали на це (можливо стали перешкодою)? Яке місце займає вегетаріанська культура у споживчій культурі українців – колись і зараз? Яке місце займає вегетаріанська культура у ресторанній сфері – колись і зараз?

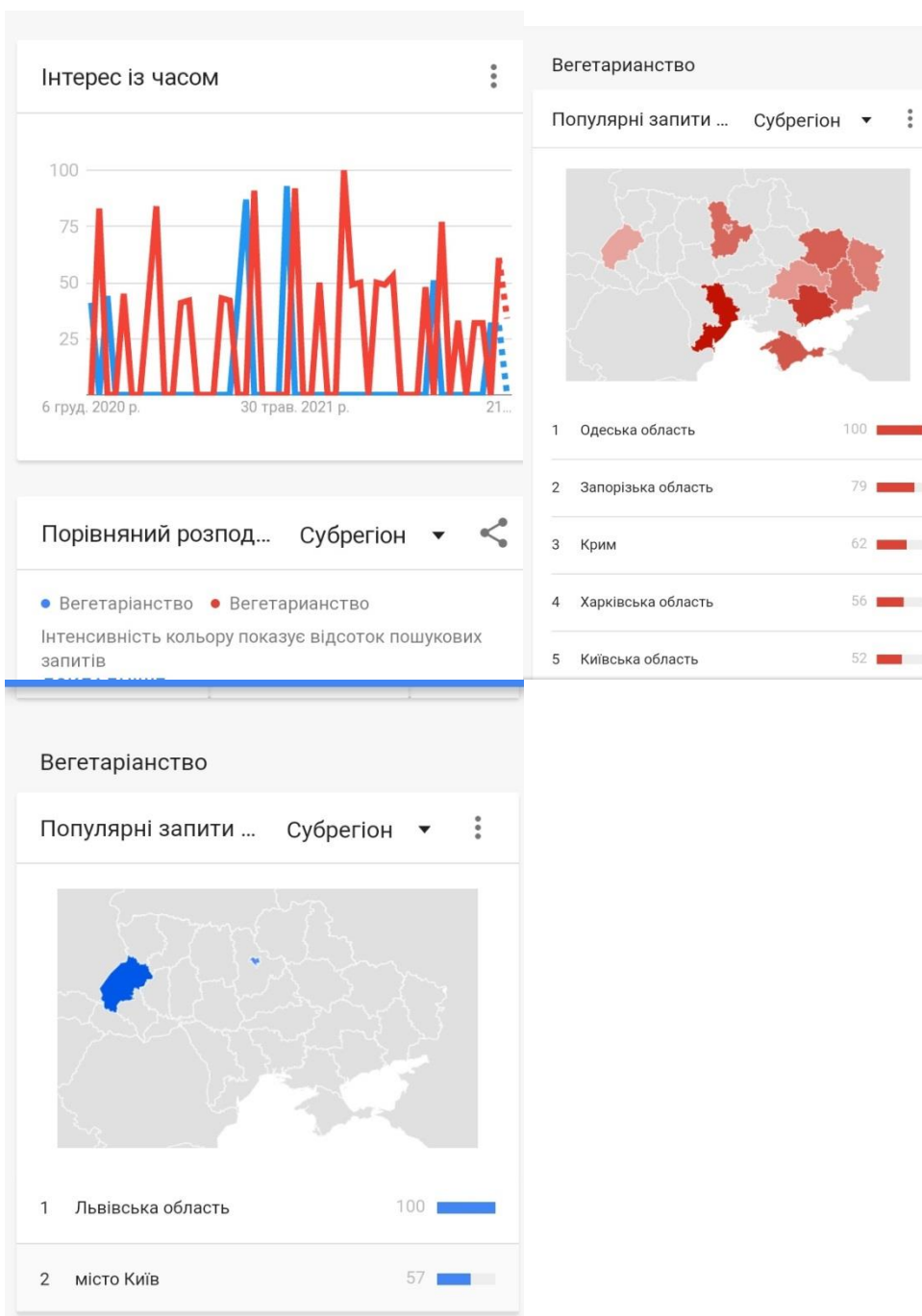
III блок: Як би Ви охарактеризували українську гастрономічну культуру? Що можете сказати про вегетаріанство в контексті нашої культури? Які національні продукти/страви можете назвати? Чому саме такі?

IV блок: Яке спостерігається ставлення українського суспільства до вегетаріанства? Як оцінюєте розвиток вегетаріанського типу харчування в

Україні? Хто виступає основним ретранслятором поширення вегетаріанських ідей або, навпаки, блокує їх? Як реагує молодь, українські підприємці, споживачі на вегетаріанський тип споживання? Як реагують вітчизняні підприємці на вегетаріанські тенденції? Які підтвердження цьому?

Яка роль рослинного харчування у сучасній гастрономічній культурі українців? Чи зможе воно витіснити м'ясну продукцію? Які перспективи розвитку рослинного харчування у харчовій сфері? Як і чи буде розвиватися рослинний маркет в українській економіці та підприємстві? Якщо відійти від харчового аспекту, які тенденції у споживанні продукує вегетаріанська дієта? Чи є у них перспектива? Які прогнози щодо місця та ролі впливу вегетаріанства та його похідних в українській гастрокультурі?

Розподіл Google Trends

Програма авторського дослідження

І Методологічна частина

1.1. Проблемна ситуація. В умовах постіндустріального суспільстві альтернативні практики способу життя, зокрема і харчування, інтегруються в повсякдення індивіда, поступово витісняючи традиційні уявлення на ту чи іншу сферу життєдіяльності. Серед відносно модерних таких практик займає саме вегетаріанська дієта. Відносно новий світогляд цієї практики поширився не лише в західній культурі, а й у суспільствах, здебільшого, із традиційно-усталеним світоглядом. Так, вегетаріанство є відомою споживчою альтернативою і в Україні. Про це свідчать цифри, а саме згідно соціологічного дослідження, яке було проведене у жовтні 2017 року Київським міжнародним інститутом соціології, 5% населення України (що становить 2 млн людей) є вегетаріанцями¹⁰. Здавалось би, парадоксально, але вегетаріанство досить адаптувалось до традиційної гастрономічної вітчизняного простору. Хоча таке співвідношення і досі залишається дискусійним. З одного боку, нашою гастрономічною ознакою є домінування свинини (зокрема сало як продукт національної гордості), з іншого боку – ми вважаємось аграрною країною з доволі розвиненою «злаковою» культурою.

Більшість вчених, як зарубіжних, так і вітчизняних, зводять інтерес свого наукового зацікавлення до споживчого характеру вегетаріанської системи харчування, що, логічно припустивши, і є її основою. До того ж, дослідники доповнюють свої теоретичні розробки вивченням ідейних постулатів вегетаріанства на протиположності м'ясоїдству. Безумовно, існує зв'язок між ціннісними установками та споживчими практиками. З огляду на це,

¹⁰ Дослідження з'ясувало, скільки в Україні вегетаріанців. URL: <https://nv.ua/ukr/style/food-drink/doslidzhennja-z-jasovalo-skilki-v-ukrajini-vegetariantsiv-2081910.html> (дата звернення: 24.10.2021)

важливо усвідомлювати що саме передує потребі у новому типі харчування тощо, і, відповідно, як він інтегрується (або ні) у повсякдення індивіда. Перехід до нової системи споживання або навіть його мінімальна видозміна так чи інакше формує соціальну реальність практикуючого вегетаріанця. А відповідно цьому, вносить корективи у соціальний простір індивіда. Власне вченими дещо нівелюється повсякденний аспект такої практики: як відбувається процес входження в нову систему харчування, з якими труднощами зіштовхується індивід та що, в результаті, виходить.

1.2. Тому темою дослідження буде: **«Особливості вегетаріанського досвіду на прикладі вегетаріанської спільноти м. Львова: наслідки альтернативної практики».**

1.3. Мета: виявлення основних детермінант, що формують специфіку повсякденного досвіду практикуючих вегетаріанців.

1.4. Відповідно поставленій меті можна виокремити **наступні завдання:**

- З'ясувати можливі причини та мотиви вступу у вегетаріанство.
- Розглянути особливості раціону сучасного вегетаріанця з його наслідковими детермінантами екоспоживання і табу на одяг тваринного походження.
- Дослідити особливості комунікації вегетаріанців як і між собою, так і не з його представниками.
- З'ясувати як формуються дискурсивні спільноти вегетаріанців і, відповідно, чи вегетаріанці є членами різних зоо-, еко-захисних організацій або організацій радикального спрямування.
- Виявити що формує соціальний комфорт практикуючого вегетаріанця.
- З'ясувати чи відіграє часовий досвід вегетаріанської практики на самого індивіда і його спосіб життя.

- Дослідити як реалізовується вегетаріанська система харчування в контексті української національної кухні.

1.5. Об'єкт роботи буде вивчений у двох ракурсах:

- Вегетаріанська спільнота м. Львова (як носій проблеми)
- Вегетаріанство як елемент повсякденного досвіду (за критерієм загальної проблеми)

1.6. Предмет – особливості вегетаріанського досвіду у соціокультурному контексті.

1.7. Теоретична інтерпретація основних понять.

Вегетаріанство – вчення або практика, що передбачає відмову від вживання м'яса на противагу органічній їжі [авт. озн.].

Вегетаріанці – прихильники вегетаріанства, які розділяють його ідеологічні постулати і дотримуються певного типу споживання [авт. озн.].

Досвід – результат практичної та повсякденної діяльності індивіда, здобутий у процесі здобуття знань, умінь, навичок, звичок, звичаїв, норм, традицій [авт. озн.].

Споживання – використання продуктів праці для задоволення потреб людей, у процесі якого ці продукти перестають бути споживчими цінностями (благами), припиняють своє існування.

Екоспоживання – передбачає свідоме споживання екологічно безпечних (чистих), органічних продуктів, які не чинять шкоди навколишньому середовищі [авт. озн.].

Спосіб життя - стійка типова форма життєдіяльності особистості і спільнот, міра їх входження в соціум, типові взаємодії індивіда з суспільством, і групових стосунків групами, іншими людьми.

Здоровий спосіб життя - означає розумне використання свого життєвого потенціалу, а також дотримання науково обґрунтованих рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я та інших медичних організацій.

1.8. Робочі гіпотези дослідження

1. Гіпотеза-підстава

Вегетаріанство передбачає дотримання його гуманістичних ідей і

М'ясоїди відіграють значиму роль у вегетаріанській практиці індивіда і так чи інакше, у процесі їхньої взаємодії формуються вегетаріанські ідеали і соціальні аспекти підтримки або ж навпаки.

Гіпотези-наслідки

1.1. Відносини вегетаріанців з м'ясоїдами не так є опозиційними, а такими які, дублюють стереотипні соціальні ідеї. Тому негативні прояви в інтеракції обох сторін є швидше виключенням, аніж закономірністю і, відповідно, вегетаріанство не може служити фактором погіршення стосунків з оточенням вегетаріанця.

1.2. Вегетаріанці відчують різні рівні соціальної підтримки зі сторони сім'ї, друзів та суспільства в цілому, що може вплинути на їхню силу волі (переконань) та поведінку.

1.3. Відсутність підтримки призводить до девальвації мотивації (цінностей) вегетаріанця аби, таким чином, уникнути конфронтації інтересів з іншими.

2. Гіпотеза-підстава

Цінності та етичні переконання є вирішальними в обранні вегетаріанської практики.

Гіпотеза-наслідок

2.1. Масове споживання призводить до девальвації цінностей духовної сфери, тому вегетаріанство поки не може стати вирішальним у споживчому виборі індивіда (мова йде не тільки про харчування)

3. Гіпотеза-підстава

Вегетаріанство є економічно виправданим для людства, проте не для самого індивіда.

3.1. Гіпотеза-наслідок

Студенти як представники економічно нестабільної групи можуть практикувати ситуативне вегетаріанство .

II Методична частина

2.1. Характеристика вибіркової сукупності

Вибірка у дослідженні конструюється за принципом «снігової кулі», що передбачає випадковий відбір першої порції респондентів з подальшим включенням у вибірку тих, кого вкажуть раніше опитані респонденти. Це зумовлюється тим, що ми не маємо точних даних і джерел інформації стосовно нашої генеральної сукупності (адже до вегетаріанських закладів харчування і зоозахисних організацій і ін. входять не лише вегетаріанці), тому респонденти дослідження є важкодоступними.

2.2. Опис методів і технік отримання інформації

Було здійснено триангуляцію методів, із залученням якісних та кількісних методик аби отримати більш детальну картину дослідження. Польовий етап роботи здійснювався наступним чином: спершу було застосовано якісну методологію – глибинне біографічне напівструктуроване інтерв'ю з елементами нарративу. Це свого роду розвідка на те аби скоректувати або ж розширити робочі гіпотези чи отримати змістовне підґрунтя для подальших кроків. Вибіркова сукупність у цьому випадку становить п'ять інтерв'ю, що є достатньо для отримання всієї необхідної інформаційної насиченості та уникнення повторюваних фактів. Конструювання вибіркової сукупності полягає у використанні принципу «снігової кулі», що передбачає випадковий відбір першої порції респондентів з подальшим включенням у вибірку тих, кого вкажуть раніше опитані учасники (оскільки досліджувана група дещо важкодоступна). Доповнюючим завершальним методом було залучення кількісних технік отримання інформації. Так вирішено провести онлайн-анкетування із застосуванням Google-форми. Вибіркова сукупність становить 88 респондентів (зі 170 можливих) і вважається нами коректною в межах дослідницького аналізу. Оскільки, особливістю конструювання вибіркової сукупності є використання методу доступної вибірки та цілеспрямоване

обрання учасників спільноти «Веган_ки Львова»¹¹ у Telegram-каналі, оскільки це один із небагатьох локальних осередків прихильників вегетаріанства (згідно авторського попереднього пошукового досвіду).
Часові рамки дослідження: серпень-вересень,

2.3. Обґрунтування логіки і методів аналізу даних

Аргументом використання зазначеного методу є дослідницьке фокусування на самому індивіді, як його спосіб харчування потенційно формує його соціальну реальність (повсякденний досвід) так чи інакше, чи відображається його роль у ступені задоволення тих чи інших аспектів життя для індивіда. Тому доцільно використати якісну методологію, навіть з огляду на те аби скоректувати або ж розширити робочі гіпотези чи отримати змістовне підґрунтя для подальшого комплексного кількісного дослідження. У ході інтерв'ю планується підтвердити або ж спростувати ті чи інші гіпотези, не заперечуючи факту отримання нової специфіки інформації, що дозволить виокремити нові аналогії. З огляду на це, був сформований запитальник інтерв'ю, що дозволяє здобути інформацію про різні умови і фактори, в яких формується певний вегетаріанський досвід, що безпосередньо впливає на повсякдення індивіда.

Гайд інтерв'ю

1-й блок. Біографічний

Розкажіть про себе : дата і місце народження, де проводили дитинство , канікули, які спогади відносно цього.

Розкажіть про свою сім'ю : які відносини склалися з усіма членами сім'ї, чи були якісь сімейні традиції, що найбільше запам'яталось.

Розкажіть про свою освіту : чи відвідували дитсадок, у скільки років пішли до школи (найбільш пам'ятні спогади + ставлення однокласників), якою була освіта після школи (ПТУ, ВНЗ, курси) – особливості і труднощі навчання там, яке нове оточення було з Вами.

2-й блок. Вегетаріанство.

1. Поговоримо про вегетаріанську практику. Ви вегетаріанець/веган/сироїд і тд? Як давно Ви почали дотримуватись особливих правил харчування?
2. Коли Ви вперше почали задумуватись про це? Якими були передумови, на Вашу думку, до зацікавлення вегетаріанством? (Чому Ви вирішили змінити свій звичний спосіб життя?) Можливо хтось (кумир) чи щось (якийсь конкретний випадок, фільм, відео) вплинули на Ваше рішення?
3. Як вплинула альтернативна система харчування на Ваше життя, що змінилося з цим переходом (коло спілкування, інтереси, робота і тд)?
4. Якою була реакція Вашого найближчого оточення (сім'ї, друзів) до цього? Чому саме такою? Чи траплялась якась дуже дивна реакція для Вас?
5. Чи є серед Вашого оточення (знайомих) вегетаріанці?
6. Як проходило Ваше «освоєння» у вегетаріанстві? Розкажіть про основні труднощі і особливості Вашого оновленого режиму харчування. Чи була у Вас так звана перерва у вегетаріанстві? Якщо так, то чому і як довго?
7. Який тип вегетаріанства Ви для себе обрали тоді (сироїд, веган, лакто-ово- вегетаріанець) і якого Ви дотримуетесь зараз? Чому?
8. Чи розрізняєте Ви всі вищезазначені поняття і як загалом ставитесь до інших течій?
9. Зважаючи на Ваш досвід, чим було для Вас вегетаріанство тоді і чим є воно для Вас зараз? Що змінилося?

10. На Вашу думку, чому вегетаріанство стало цікавим для Вас, а не інші практики – якими є його ключові переваги?
11. Чи відчували Ви певний дискомфорт від того, що сповідуєте вегетаріанство? З чим це було пов'язано?
12. Чи агітуєте/агітували Ви когось за відмову від вживання м'яса? Якщо так, то чи було це ефективно? Як загалом Ви ставитесь до м'ясоїдів? Чи виникали з ними якісь непорозуміння «інтересів»?
13. Які цілі Ви сповідуєте, практикуючи вегетаріанство? Що Ви хочете отримати в результаті?
14. Що для Вас найважливіше в споживанні? Опишіть свій раціон харчування? Чи споживаєте Ви тільки органічні продукти? Можливо відмовились від носіння хутра та шкіри?
15. Чи надаєте значення тому що їсть людина, з якою Ви спілкуєтесь? Які висновки Ви з цього робите?
16. Чи допускаєте Ви можливість припинення практики вегетаріанства для себе?
17. Як би Ви оцінили свої життєві можливості практикувати зазначену течію споживання? Які потрібні людські якості, принципи, цінності і тд для цього? (яка їхня роль) Також, які умови необхідні для того аби Ви продовжували практикувати вегетаріанство?
18. Як Ви оцінюєте суспільну думку з приводу цієї практики харчування? Звертаєте Ви увагу на коментарі фахівців (експертів, лікарів) та Вашого оточення з приводу вегетаріанства?
19. Як би Ви оцінили можливості практикування вегетаріанства в нашому регіоні (місті зокрема): асортимент в магазинах, заклади харчування тощо?
20. Що можете поради́ти тим, хто прагне бути вегетаріанцем? Чи важливо у сучасному світі ставати вегетаріанцем?

3-й блок. Формування соціального оточення

1. Звідки Ви, як правило, отримуєте інформацію про вегетаріанство? Чи розширюєте Ви знання про цю практику час від часу? Чи цікавитесь напрямом «розумного споживання»?
2. Чи цікавий Вам досвід людей, які притримуються тих же правил споживання? Звідки Ви про нього дізнаєтесь? Можливо спілкуєтесь з цими людьми безпосередньо – на віртуальних форумах чи реальних зустрічах?

3. Про що Ви зазвичай з ними спілкуєтесь – правила харчування чи і про теми громадської активності (еко-зоо-рухи) чи ні?
4. Чи знайшли Ви серед них справжніх друзів?
5. Як Ви себе відчуваєте у колі неоднодумців? Чи присутнє враження «не такого як інші» (внаслідок чого)?
6. З ким частіше Ви обідаєте/вечеряєте – з сім'єю чи зі своїми так званими однодумцями?
7. Як і з ким Ви здійснюєте покупки в магазині? Чи враховують Вашу думку інші, коли покупку продуктів харчування здійснюєте не Ви?
8. Хто зазвичай готує в сім'ї? Чи можете Ви доповнювати меню в сім'ї?
9. Чи перешкоджають розбіжності в правилах харчування спілкуванню з оточенням, виконанню роботи, чи породжує напругу загалом у відносинах?

Інформаційна згода

(дозвіл на використання даних інтерв'ю)

Ми запрошуємо Вас взяти участь у дослідженні, яке реалізовує група фахівців-соціологів за підтримки Львівського національного університету. Наш проект носить назву – **«Особливості вегетаріанського досвіду на прикладі вегетаріанської спільноти м. Львова: наслідки альтернативної практики»** і покликаний в ході дослідження розглянути особливості емоційно-психологічної і соціальної складової повсякдення.

Ім'я та прізвище респондента:

Професія та місце праці:

Телефон/електронна пошта:

Інформація для респондента:

- Інтерв'ю буде записаним і по ньому буде відтворений транскрипт
- Транскрипт інтерв'ю буде проаналізований кваліфікованим дослідником і доступ до нього буде обмеженим(аудіозапис зберігатиметься в інтерв'юера)
- Дані можуть бути використані в академічних публікаціях, наукових статтях чи опубліковані на нашому веб-сайті
- Тривалість інтерв'ю сягатиме близько однієї години
- Оригінал інформаційної згоди зберігатиметься в інтерв'юера

Ми щиро дякуємо Вам за участь і цьому дослідженні і гарантуємо Вам, що отримана інформація, буде використана виключно для науково-дослідницьких потреб з дотриманням усіх особистих прав і інтересів респондента і не порушить конфіденційності. Оскільки участь у дослідженні є добровільна, Ви маєте змогу перервати інтерв'ю в будь-який час.

Побажання/пропозиції респондента щодо умов використання інформації інтерв'ю:

Місце інтерв'ю: _____

Дата інтерв'ю: _____

«Я _____ погоджуюсь з прочитаним і дозволяю використовувати матеріали інтерв'ю. Даю дозвіл на публікацію даних інтерв'ю і на використання звукових файлів.»

Підпис респондента: _____

дата:

Підпис інтерв'юера: _____

дата: _____

КОНТАКТНИЙ ТЕЛЕФОН ІНТЕРВ'ЮЕРА: 063-17-36-9

Транскрипт

Текст інтерв'ю

Інтерв'юер (далі «І»): Доброго дня. Мене звати Олеся. Я рада Вас вітати сьогодні і наперед хочу подякувати за участь у моєму дослідженні стосовно вегетаріанства і Вашого досвіду у цій практиці. Аби зробити нашу розмову ефективнішою, я задаватиму Вам конкретні запитання і буду рада отримати цікаві та чесні відповіді від Вас.

Респондент (далі «Р»): Привіт. Добре.

І: Давайте поговоримо зараз саме про Вас як особистість. Розкажіть, будь ласка, про себе. Можна починаючи з самого дитинства.

Р: Мене звати Павло. Народився я і проживаю у місті Львові. Виростав з батьками та сестрою, старша від мене на 2 роки. Та і що ще. В принципі, ходив до школи, потім закінчив університет на товарознавця і пішов працювати по найму. Ось таке от життя.

І: А, можливо, маєте якийсь значимий для Вас життєвий спогад?

Р: Та все життя спогад. Але найбільше спогадів залишається з подорожей. Я багато подорожую, тому мені завжди є що пригадати. От побував у Непалі минулого року, то напевно найкраща моя подорож зі всіх. Класно загалом.

І: Зрозуміло. Напевно ознайомились там ще краще з вегетаріанством (я так забігаю наперед трішки)?

Р: Я не так тісно спілкувався з місцевими як Ви собі думаєте, але з місцевою кухнею я дійсно ознайомився.

І: Ще скажіть, будь ласка, скільки Вам років?

Р: Мені 32, день народження в серпні було.

І: Скажіть, будь ласка, чим Ви захоплювались до вегетаріанства, можливо цікавилися схожими течіями?

Р: Так, я прочитав багато літератури про східні практики. Цікавився буддизмом, практикував йогу і зараз проводжу уроки час від часу.

І: Цікаво. Можемо тепер поговорити про вегетаріанську практику. Ви вегетаріанець/веган/сироїд? Як давно Ви почали дотримуватись особливих правил харчування?

Р: Я почав цікавитись вегетаріанством давно. Я вегетаріанець, хоча прагнув бути веганом, але стан здоров'я не дозволяє мені. Практикую я два роки таке харчування і особливих проблем не виникало з привичками наприклад, звиканням.

І: Як власне так вийшло, що Ви зацікавились вегетаріанством?

Р: Напевно коли почав читати багато про буддизм.

І: Чи правильно я розумію, що скоріш за все, зацікавлення індійськими практиками привело Вас до вегетаріанства?

Р: Можливо це загальний висновок, але так. І м'яса по суті я не люблю, а ще коли бачиш від нього один лиш негатив, то навіщо.

І: А в чому полягає цей негатив?

Р: По-перше, м'ясо шкідливо впливає на людський організм, по-друге, допоки люди вживатимуть м'ясо – доти існуватимуть у світі війни.

I: Ви дещо змінили свій сталий спосіб життя, ну і стиль харчування?

P: Звичайно. Змінилося мислення, бачення світу, ну і раціон.

I: Розкажіть, будь ласка, про свій раціон.

P: Вживаю багато зелені, бобів. Практикую голодування, але то не дуже відноситься до вегетаріанства. Час від часу вживаю молочні продукти і рибу. Не бачу нічого в тому поганого.

I Як ставитись до інших течій веганізму?

P: Нейтрально, але скептично до окремих його представників. Використовувати м'ясо у своєму раціоні і бути веганом можна тільки тоді, коли це спричинено здоров'ям... Хоча і це неможливо. Тому людина яка зривається не має права себе чимось оправдовувати і називати себе голосно «веган». Я розцінюю в першу чергу вегетаріанство це стопроцентна користь організму людини. Правда деколи нас звинувачують у спекуляції по цьому... Ні, не спорю, дехто і перегинає палку і не враховує там здоровчі моменти, можна людині той чи інший продукт і так далі. Але дуже легко зараз перевірити це і набрати в гуглі, і ви побачите безліч досліджень на цю тему. А любов до тварин це дуже суттєве в вегетаріанстві. Та про що ми говоримо. Воно базується на ній. І я точно переконаний, що той хто не розділяє цього почуття аж ніяк не може називатись вегетаріанцем. Я люблю тварин, і не лише загально і на словах.

I: Що для цього Ви робите?

P: Їзджу у притулки і роблю ще багато чого, що не оголошую.

I: Добре. Хочу запитати чи змінилось щось у форматі спілкування з рідними, друзями після переходу до вегетаріанства?

P: Ні, все моє оточення позитивно сприйняло цей факт.

I: Добре. Розкажіть тепер про Ваше освоєння у вегетаріанстві. Як воно проходило, що видавалось складним?

P: Я був підготовлений, тому ніяких проблем не виникало в мене з цим.

I: От таке питання. Чим для Вас є вегетаріанство, опишіть його?

P: Цікаве запитання. Вегетаріанство це стежка до морального піднесення, до пишання самим собою, що ти їси і одягаєшся в те, що не затемнить твою карму.

I: Зрозуміло. А яким виглядає зараз Ваше оточення – чи спілкуєтесь Ви переважно з вегетаріанцями чи ні?

P: Я б сказав, що вегетаріанство не зумовило якогось кардинальної зміни в моєму житті на рахунок оточення, як Ви сказали. Це зараз у мене є багато друзів-вегетаріанців, з якими я знайомлюсь от на таких тематичних пікніках, у кафе, та навіть, відвідуючи якісь воркшопи чи ту саму йогу. Тому ні, та я маю більше можливостей для знайомств, хоча такі самі можливості є в будь-кого. І я впевнена, що навіть не будучи вегетаріанцем, я б цілком спокійно мав друзів-вегетаріанців.

I: Погоджуюсь з Вами. А чи відрізняється Ваше спілкування з вегетаріанцями і не вегетаріанцями, тобто м'ясоїдами? У чому його особливість у двох випадках?

P: У мене багато друзів-вегетаріанців і спілкуємось ми з ними переважно і не про вегетаріанство, а з м'ясоїдами як Ви сказали, про вегетаріанство. Але все відбувається в дуже класному форматі обговорення.

I: Угу, це добре. А Ви входите в якісь спільноти вегетаріанців чи, допустимо, сьогодні популярні всякі зоозахисні організації, чи еко-?

P: Я належав до зоозахисної організації «Відкриті клітки», але через роботу пішов. Тому займаюсь на добровільній основі цим.

I: Можете пригадати на яких акціях Ви були?

P: Ні, не бувало в мене такого. Все дистанційно.

I: А взагалі чи легко це бути зараз вегетаріанцем? З якими проблемами стикається людина, пробуючи цю практику?

P: Ви трішки стереотипно мислите зараз. Дивіться, вегетаріанцями були ще у 18 столітті, і як думаєте, кому було легше? Я не знаю, що Ви маєте на увазі, але спокуса то є, там коли ти чуєш запах стейку, але це все на психологічному рівні. Я от тепер навіть не звертаю на подібне увагу, не те що мені гидко, а просто, що я навіть в голові на інтуїтивному рівні не проговорюю «ой який він смачний би був». А доступ до продуктів є

у всіх, травички тепер море. Чи дорога вегетаріанська кухня? Залежно який раціон Ви формуєте. Те саме тофу, якщо його вміти поєднувати з іншими продуктами, то виходить дуже смачний і економний варіант.

I: Що можете порадити тим, які цікавляться вегетаріанством, а не знають як розпочати?

P: Почати критично мислити і задуматись про своє існування. Що, для чого і як.

I: Дякую Вам за таке плідне інтерв'ю. Бажаю Вам успіху у всьому і в подальшій практиці вегетаріанства.

P: Спасибі і Вам. Сподіваюсь зацікавитись вегетаріанством теж.